

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної та економічної освіти**

Кафедра психології

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
щодо організації практичної підготовки
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
за освітньо-професійною програмою Психологія**

УДК 378.147.091.33-027.22:159.9(072)
М 545

Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри психології
(протокол № 12 від 19 червня 2024 р.)

Рекомендовано вченою радою Донбаського державного педагогічного
університету (протокол № 3 від 23 вересня 2024 р.)

М 545 Методичні вказівки щодо організації практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою Психологія. Слов'янськ: ДВНЗ «ДДПУ», 2024. 104 с.

Укладачі: Погрібна А.О., Свіденська Г.М., Степаненко Л.В.

Рецензенти:

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології ВНЗ «ДДПУ»

Горлівський інститут іноземних мов

Резнікова О.А.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології ВНЗ
«ДДПУ»

Шайда Н.П.

Методичні вказівки щодо організації практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою Психологія спрямовані на допомогу здобувачам-практикантам (денної та заочної форм навчання) у підготовці та проходженні наступних видів практики – діагностичної (3 курс) та корекційно-профілактичної (4 курс). Методичні вказівки містять організаційні положення практичної підготовки, зміст, завдання та підсумки результатів щодо кожного виду практики.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
1. Загальні засади практичної підготовки.....	5
2. Бази для проведення практичної підготовки.....	7
3. Організація та керівництво практичної підготовки.....	8
4. Обов'язки керівника практичної підготовки.....	10
5. Права та обов'язки здобувача-практиканта.....	13
6. Підведення підсумків практичної підготовки.....	14
ДІАГНОСТИЧНА ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА (3 курс)	16
КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНА ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА (4 КУРС)	22
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	29
ДОДАТКИ	30
Додаток А Організація психодіагностичної роботи	30
Додаток Б Організація психопрофілактичної та психокорекційної роботи.....	55
Додаток В Етичний кодекс психолога.....	97

ВСТУП

Методичні вказівки щодо організації практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою Психологія розроблено у відповідності до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», «Положення про практичну підготовку здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Практика здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти є невід'ємною складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців і проводиться на оснащених відповідним чином базах закладів системи загальної та вищої освіти, у центрах практичної психології, психологічної служби, соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді, позашкільних навчальних закладах, дошкільних закладах, навчально-виховних комплексах, службах зайнятості, органах МВС, медичних закладах, установах та підприємствах різних форм власності, соціальних службах, організаціях, пов'язаних з розв'язанням проблем у галузі психології.

Суть вищої освіти полягає не тільки у теоретичній підготовці фахівців певної галузі, а й отриманні ними певних компетентностей (спеціальних та загальних), опануванні елементів дослідницької та практичної діяльності, набутті вмінь аналізувати процеси і явища, основ самоосвіти тощо. У зв'язку з цим на заклади вищої освіти покладається завдання формування наукового світогляду майбутніх фахівців та вміння використовувати свої знання на практиці. Вирішенню цих завдань сприяє психологічна практична підготовка, яка включена до освітньо-професійної програми Психологія.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Загальні засади практичної підготовки

У системі підготовки здобувача вищої освіти практична підготовка є складовою освітнього процесу, що забезпечує безперервність та послідовність формування вмінь і навичок та професійне становлення майбутніх фахівців.

Метою практичної підготовки є оволодіння здобувачем сучасними практичними методами та формами організації діяльності в галузі майбутньої професії, формування на ґрунті одержаних у процесі навчання теоретичних знань, професійних умінь та практичних навичок для прийняття самостійних рішень під час виконання конкретної роботи, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності.

Основними завданнями практичної підготовки здобувачів є:

- забезпечення найбільш повного залучення здобувачів до моделювання соціально-психологічних процесів з метою ефективної організації практичної діяльності і знаходження нестандартних рішень у проблемних ситуаціях життєдіяльності людини;

- створення умов для творчого застосування знань і розвитку професійних умінь;

- надання допомоги в формуванні у здобувачів власної стратегії надання ефективної і різнобічної психологічної допомоги;

- активізація потреб майбутнього психолога в професійно-особистісному саморозвитку та самовдосконаленні;

- формування готовності демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у майбутній професійній діяльності;

- розвиток умінь і навичок щодо забезпечення психологічної діагностики, психопрофілактики та психологічної корекції засобами різних видів психологічної практики.

За результатами практичної підготовки у здобувачів повинні бути сформовані такі компетентності:

загальні:

– реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

– зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

– здійснювати професійну самореалізацію в майбутній практичній діяльності;

– знаходити, аналізувати, відбирати, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати необхідну інформацію;

– використовувати інформаційні і комунікаційні технології.

Спеціальні:

- проектувальні – складати індивідуальний план практичної підготовки, план-конспект психопрофілактичного заходу, програму психокорекційної роботи, протоколи психодіагностичного обстеження, характеристики обстеженої особи/групи;

– гностичні – вивчати та оцінювати професійний досвід фахівців у галузі психології, застосувати його в своїй практиці, здійснювати самоосвіту;

– технологічні – оформляти необхідну документацію, вести щоденник спостережень з фіксуванням спостережуваних явищ тощо;

– методичні – здійснювати підготовку до проведення психодіагностичної, психопрофілактичної та психокорекційної роботи, складати методичні розробки з основних напрямків роботи психолога,

організувати матеріально-технічну базу, упроваджувати інноваційні форми професійної діяльності;

– розвивально-виховні – реалізувати особистісний, соціально-психологічний і соціокультурний потенціал суб'єктів професійної взаємодії, формувати та розвивати інтелектуальну й емоційну сфери особистості, вирішувати завдання морального, культурного, естетичного, гуманістичного та міжкультурного виховання;

– дослідницькі – проводити спостереження й комплексний аналіз професійної діяльності психологів-наставників та виявляти оптимальні шляхи її удосконалення, вивчати, аналізувати та узагальнювати передовий досвід, переносити ефективні прийоми і методи роботи в практику своєї професійної діяльності, самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження, використовуючи валідний і надійний психодіагностичний інструментарій, аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;

– комунікативні – будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, з урахуванням закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях, уміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок.

2. Бази для проведення практичної підготовки

Практична підготовка здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія проводиться на базі кращих закладів освіти, на підприємствах та в установах і організаціях міста, де створено належні умови, є достатнє навчально-методичне забезпечення. До керівництва практичною підготовкою на базах практики залучаються досвідчені керівники, які мають значний досвід роботи, найвищі кваліфікаційні категорії.

Зокрема, для здобувачів спеціальності 053 Психологія базами практичної підготовки виступають:

- заклади дошкільної освіти, заклади системи загальної та вищої освіти, навчально-виховні комплекси, позашкільні навчальні заклади;
- психологічні центри (міжнародні, державні, громадські та комерційні організації з надання психологічної допомоги);
- соціальні, ресурсні, реабілітаційні та кризові центри;
- психологічні служби, служби зайнятості;
- органи внутрішніх справ, служби з надзвичайних ситуацій;
- медичні заклади (поліклініки, наркодиспансери та т.п.);
- установи, підприємства різних форм власності, організації, пов'язані з розв'язанням проблем у галузі психології, які мають відповідне кадрове забезпечення.

Тривалість робочого дня здобувачів в період проходження практики складає 6 годин (36 годин на тиждень).

Із базами практичної підготовки ДДПУ своєчасно укладає договори, строк дії яких узгоджується договірними сторонами. Тривалість дії договорів може визначатися на період конкретного виду практичної підготовки або до 5 років. Договори є юридичною підставою для проведення практичної підготовки. Якщо в договорі на підготовку фахівця обумовлено місце проведення практичної підготовки, окремі угоди не укладаються.

Здобувачі можуть самостійно з дозволу керівників практичної підготовки підбирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання.

3. Організація та керівництво практичної підготовки

Відповідно до навчальних планів всі здобувачі вищої освіти ДДПУ проходять такі види практичної підготовки: навчальну та виробничу.

Навчальна практична підготовка – це практика, що здійснюється з метою ознайомлення здобувачів з особливостями обраного фаху, поглиблення знань і формування загально-професійних і спеціальних умінь здобувачів під безпосереднім постійним керівництвом викладача.

Виробнича практична підготовка – це практика, що проводиться у виробничих умовах на базах практики (комунальних закладах, організаціях, установах) з метою закріплення та поглиблення знань, здобутих здобувачами під час вивчення певного циклу навчальних дисциплін, формування практичних умінь за освітньою програмою, а також передбачає напрацювання фактичного матеріалу для виконання навчально-дослідних завдань.

Обсяги практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія визначаються Стандартом вищої освіти, освітньою програмою «Психологія», а також Положенням про практичну підготовку здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Кредити для практичної підготовки виділяються з обов'язкової частини освітньої програми. Освітнім компонентам, які плануються в тижнях, до яких належить практика, встановлюються 1,5 кредити ЄКТС на тиждень, або 45 годин загального навчального навантаження здобувача.

Відповідальність за організацію практичної підготовки та контроль за її проведенням покладається на ректора ДДПУ. Навчально-методичне керівництво і виконання наскрізної та робочих програм практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія забезпечує кафедра психології. Загальну організацію практичної підготовки та контроль за її проведенням здійснює керівник практики, який підпорядкований першому проректору з науково-педагогічної роботи ДДПУ.

До керівництва практичної підготовки залучаються досвідчені викладачі кафедр, які беруть безпосередню участь в освітньому процесі, мають досвід практичної діяльності у відповідній галузі.

Допуск до практичної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія визначається відповідним наказом по університету; згідно з ним здобувачі розподіляються по базах практики під керівництвом групових методистів.

Практична підготовка починається з установчої конференції, на якій повинні бути присутні: керівник з практичної підготовки факультету; керівник з практичної підготовки ДДПУ; групові методисти, провідні викладачі психології, здобувачі-практиканти.

На установчій конференції, яка проводиться в перший день або напередодні практичної підготовки, повинні бути присутні всі здобувачі-практиканти. Здобувачів знайомлять з метою, задачами, змістом роботи під час практичної підготовки, інструктивною і звітною документацією, з обов'язками здобувачів-практикантів, а також з вимогами щодо підведення підсумків практичної підготовки. Керівник з практичної підготовки факультету оголошує наказ по університету про терміни практичної підготовки, розподіл здобувачів по базах практики, призначення групових методистів та здійснює видачу супровідної документації.

В перший день практичної підготовки груповий методист супроводжує здобувачів-практикантів по базах практики, знайомить з адміністрацією установи, режимом її роботи, психологом-наставником та передає супровідну документацію. В подальшому групові методисти систематично відвідують здобувачів-практикантів з метою надання їм методичної допомоги та здійснення контролю за перебігом проходження практичної підготовки.

4. Обов'язки керівника практичної підготовки

Керівник з практичної підготовки ДДПУ:

- здійснює загальну організацію практичної підготовки та контроль за її проведенням;
- розробляє організаційні заходи, що забезпечують практичну підготовку здобувачів денної та заочної форм навчання;
- складає та узгоджує з деканами факультетів зведений графік проведення всіх видів практичної підготовки (на підставі затверджених навчальних планів);

– узгоджує з органами управління освіти міста перелік закладів освіти, спроможних і згодних виступити базами для проведення практики й укладає договори;

– бере участь в установчих та підсумкових конференціях з практичної підготовки;

– контролює наявність наскрізних програм практичної підготовки на відповідальних кафедрах; розподіл здобувачів по базах проходження практичної підготовки;

– контролює забезпечення належних умов праці й побуту здобувачів, проведення з ними цільових інструктажів з охорони праці та техніки безпеки на початку практичної підготовки, виконання здобувачами правил внутрішнього трудового розпорядку, організовує ведення таблицю відвідування здобувачами бази практичної підготовки;

– бере участь (вибірково) у складі комісії із захисту звітів за результатами проведення практичної підготовки;

– здійснює контроль за розрахунками та розподілом навантаження з усіх видів практичної підготовки, його виконанням викладачами відповідальних кафедр;

– подає першому проректору з науково-педагогічної роботи письмовий звіт про хід та результати проходження практичної підготовки у поточному навчальному році;

– складає щорічний наказ про закріплення практичної підготовки за кафедрами ДДПУ.

Керівник з практичної підготовки факультету призначається розпорядженням першого проректора з науково-педагогічної роботи за поданням керівника практичної підготовки ДДПУ та має такі обов'язки:

– разом із керівником з практичної підготовки ДДПУ підбирає бази практичної підготовки;

– організовує та проводить установчу та підсумкову конференції на факультеті;

- забезпечує проведення цільового інструктажу про порядок проходження практичної підготовки, з охорони праці та техніки безпеки, з обов'язковою фіксацією в журналах інструктажу;
- видає здобувачам необхідні документи: методичні рекомендації, програми, направлення (завірені печаткою факультету та підписом декана);
- повідомляє здобувачам про строки проходження практичної підготовки, систему звітності, склад методистів від відповідальних кафедр;
- готує проект наказу про розподіл здобувачів та подає його керівникові практичної підготовки ДДПУ;
- контролює роботу керівників груп, вибірково відвідує заходи, що проводять здобувачі;
- вживає заходи щодо усунення недоліків в організації практичної підготовки;
- складає звіт за підсумками практичної підготовки та подає його керівникові практичної підготовки ДДПУ;
- перевіряє правильність оформлення відомостей-характеристик здобувачів (наявність необхідних підписів, печатки, заповнення всіх розділів відомості) і здає їх керівникові практичної підготовки ДДПУ;
- контролює наявність у групових методистів табелів відвідування здобувачами баз практичної підготовки; своєчасне оформлення ними відомостей успішності.

Груповий методист призначається з числа викладачів кафедри психології та виконує такі функції:

- бере участь в установчій та підсумковій конференціях з практичної підготовки;
- проводить інструктивно-методичну роботу з адміністрацією, психологом-наставником організацій та установ, які виступають базами практичної підготовки;
- організує й направляє діяльність здобувачів-практикантів; затверджує індивідуальні плани, контролює їх виконання; надає здобувачам методичну

допомогу в оволодінні методами дослідження вікових та індивідуальних особливостей людини, соціально-психологічних особливостей групи, методами організації та надання психологічної допомоги;

— забезпечує виконання програми практичної підготовки;

— аналізує звітну документацію здобувачів про роботу за час практичної підготовки;

— бере участь у роботі комісії під час заліку з практичної підготовки;

— виставляє підсумкову оцінку за практичну підготовку у відомість обліку успішності та залікову книжку здобувача;

— здобувачам, які проходять практичну підготовку за місцем майбутнього працевлаштування, призначає консультаційні дні (для проміжної звітності здобувача). Графік консультацій затверджується завідувачем кафедри та подається керівникові практичної підготовки ДДПУ;

— складає звіт за результатами практичної підготовки групи здобувачів та подає його керівникові факультету.

5. Права та обов'язки здобувача-практиканта

Під час проходження практичної підготовки здобувачі мають право:

- одержувати від керівників практичної підготовки консультації щодо оформлення всіх необхідних документів;

- одержувати від керівників практичної підготовки необхідні навчально-методичні та інші матеріали;

- заявляти перед керівниками практичної підготовки особисті клопотання з приводу індивідуальних питань проходження практики;

- пройти інструктаж за усіма, необхідними для виконання програми практичної підготовки, правилами роботи та етики професійного спілкування;

Здобувачі, які повинні пройти практичну підготовку, зобов'язані:

- з'явитися на установчі збори, що проводяться керівниками практичної підготовки;

- ознайомитися з програмою практичної підготовки;

- особисто прибути на місце проходження практичної підготовки;
- пройти відповідні інструктажі та неухильно дотримуватися режиму роботи, техніки безпеки та правил санітарії, що діють на базах практичної підготовки;
- чітко та своєчасно виконувати вказівки керівників практичної підготовки від ДДПУ та закладу освіти або підприємства чи установи;
- виконати у повному обсязі програму практичної підготовки;
- вчасно підготувати усю необхідну звітну документацію практичної підготовки.

6. Підведення підсумків практичної підготовки

Після закінчення строків проходження практичної підготовки здобувачі звітують про її проходження та виконання програми.

У триденний термін після закінчення практичної підготовки здобувачі готують звітну документацію та після погодження з методистами подають її до захисту.

Загальна форма звітності здобувача за практичну підготовку – це подання письмового звіту за результатами практичної підготовки (з оцінкою безпосереднього керівництва від бази практики).

Звітна документація має містити відомості про виконання здобувачем усіх розділів програми практичної підготовки, мати протоколи психодіагностичного обстеження, плани (програми) психопрофілактичної та психокорекційної роботи, висновки та рекомендації тощо. Оформлюється звіт за вимогами, встановленими ДДПУ, згідно з програмами практичної підготовки здобувачів.

Захист звіту проводиться перед комісією, яка формується деканом факультету, затверджується розпорядженням та надається керівникові практичної підготовки ДДПУ на початку навчального року.

До складу комісії входять:

- завідувач кафедри психології або факультетський керівник;

– методисти кафедри психології.

Комісія приймає документи здобувачів протягом двох тижнів після закінчення практичної підготовки, за результатами вивчення яких та публічного захисту звітів виставляє оцінку, яка вноситься до відомості обліку успішності та в залікову книжку здобувача за підписом членів комісії.

Здобувачам випускних курсів, що навчаються за індивідуальним графіком, працюють за обраною спеціальністю не менше півроку, практична підготовка зараховується на основі наданої характеристики з оцінкою і довідки з місця роботи з обов'язковим зазначенням номера наказу, дати прийому на роботу та тижневого навантаження.

Здобувачу, який не виконав програму практичної підготовки без поважних причин, може бути надано право проходження практичної підготовки повторно при виконанні умов, визначених ДДПУ. Здобувач, котрий повторно отримав негативну оцінку з практичної підготовки в комісії, відраховується з ДДПУ.

Оцінка здобувача за практичну підготовку враховується стипендіальною комісією при призначенні стипендії разом з підсумковими оцінками за результатами екзаменаційної сесії.

Підсумки кожного виду практичної підготовки обговорюються на засіданнях кафедри психології, а загальні підсумки підводяться на засіданнях вченої ради факультету гуманітарної та економічної освіти та науково-методичній раді ДДПУ не менше одного разу протягом навчального року.

Звітна документація з практичної підготовки зберігається на кафедрі психології до кінця першого (бакалаврського) рівня навчання.

ДІАГНОСТИЧНА ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА (3 КУРС)

Опис практичної підготовки

Види практичної підготовки	Характеристика практичної підготовки	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Діагностична практична підготовка	Кількість кредитів, тижні, години	
	6 кредитів ЄКТС (4 тижня), 180 годин	6 кредитів ЄКТС (4 тижня), 180 годин
	Рік підготовки:	
	3-й	3-й
	Семестр	
	6-й	6-й
	Вид контролю:	
	захист як форма екзамену	захист як форма екзамену

Навчальна програма проходження практичної підготовки «Діагностична (ознайомча) практика» складена відповідно до освітньо-професійної програми Психологія, спеціальності 053 Психологія.

Засвоєння практичних навичок професії психолога продовжується на **діагностичній** практиці здобувачів вищої освіти. Вона проводиться на денному та заочному відділеннях, у другому семестрі III курсу. Тривалість діагностичної практики 4 тижні.

Обов'язковою умовою проведення практичної підготовки здобувачів є наявність на базі практики досвідченого психолога. Можливими **базами** для проведення навчальної (ознайомчої) практики є найрізноманітніші заклади, установи та організації, де працює психолог-практик (школи, гімназії, ліцеї, коледжі, дошкільні дитячі установи, соціально-психологічні служби для молоді, державні та приватні підприємства, установи та фірми, медичні установи, телефони довіри тощо).

Діяльність психолога спрямована на створення умов для психологічного комфорту та безпечного існування особистості, що досягається реалізацією основних функцій професійної діяльності. Однією з таких функцій є діагностична, що покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта і виявляти індивідуальні та специфічні особливості клієнта чи певної групи, дозволяє адекватно розв'язувати психолого-педагогічні завдання.

Мета і задачі практичної підготовки

Діагностична практика має за мету закріпити практичні навички здобувачів факультету гуманітарної та економічної освіти, що навчаються за спеціальністю «Психологія».

Здобувач при проходженні діагностичної практики повинен опанувати функції діяльності практичного психолога:

- проводити діагностичну роботу;
- надавати комплексний аналіз отриманих результатів;
- проводити психопрофілактичну роботу;
- проводити профорієнтаційну роботу

Здобувач-практикант повинен **знати**:

- основи вікової психології розвитку особистості;
- основні методи діагностики особистості та колективу;
- форми та методи інформування з профорієнтації;
- особливості профілактики девіантної поведінки підлітків;
- зміст основних функцій професійної діяльності психолога.

Здобувач-практикант повинен **вміти**:

- налагоджувати комунікативну взаємодію із вчителями, учнями школи;
- планувати і виконувати психологічну роботу відповідно до цілей та завдань практики;
- розробляти програми психолого-педагогічного діагностування окремої особистості, мікрогрупи;

- добирати психологічні методи діагностики для уточнення висунутої гіпотези;
- аналізувати та узагальнювати результати діагностичної роботи;
- використовувати результати діагностування у шкільній практиці для визначення пріоритетних напрямів подальшої діяльності;
- розробляти й проводити різні за формою заняття з інформування учнів випускних класів щодо спеціальностей факультету гуманітарної та економічної освіти.

Зміст практичної підготовки

Здобувачі 3 курсу проходять діагностичну практику в установах та на підприємствах різної форми власності та виробничої спрямованості, що включає:

1. Ознайомлення зі специфікою установи, бесіда з керівництвом.
2. Складання індивідуального плану роботи на період практики.
3. Ознайомлення з трудовим колективом.
4. Підготовка основного матеріалу для проведення дослідження (таблиці, бланки, наочність, обладнання та ін.).
5. Вивчення особистісних особливостей одного з членів колективу (тип темпераменту, самооцінка, рівень домагань, інтелект, ціннісні орієнтації та ін.), а також соціально-психологічну характеристику (міжособистісні відносини, конфліктність, адаптація, стиль спілкування, комунікативні та організаторські здібності).
6. Складання розгорнутої характеристики особистості з використанням наукових методів.
7. Складання психологічної характеристики колективу.
8. Проведення психопрофілактичної бесіди на актуальну тему для колективу.
9. Проведення профорієнтаційної роботи з 10-11 класами.

Під час проходження практики здобувачі-практиканти повинні суворо дотримуватися правил охорони праці та протипожежної безпеки. Кожен

здобувач отримує індивідуальні завдання, які повинен вчасно та якісно виконати і оформити відповідно до вимог

Індивідуальні завдання здобувачам (етапи проходження практики)

Етапи здійснення

I тиждень	Знайомство з роботою психолога у школі, навчальною групою. Ознайомлення з документацією. Складання індивідуального плану роботи. Планування роботи на тиждень. Планування й методична підготовка до діагностики особистості і колективу.	Перша консультація методиста
II тиждень	Проведення дослідження, обробка результатів, підготовка до проведення профорієнтаційної роботи.	Друга консультація методиста
III тиждень	Визначення за результатами діагностики пріоритетних напрямів подальшої роботи, проведення профорієнтаційної роботи.	Третя консультація методиста
IV тиждень	Оформлення документації. Підготовка та здача звітів. Підведення підсумків практики.	Остання консультація методиста

Опис нормативно-правової бази діяльності школи, її організаційної й управлінської структури, основної документації, посадових обов'язків співробітників

- Характеристика чи представлення ксерокопії основних нормативно-правових документів школи (положення, устав та ін.);
- Опис чи представлення ксерокопії основної документації (планування, облік) школи;
- Характеристика чи представлення ксерокопії посадових обов'язків шкільного практичного психолога.

Звіт з діагностичної практики

1. Опис мети і завдань. Виконання плану практики. Чи були відхилення від індивідуального плану роботи і чому? Що зроблено поза планом? Особливості практики.

2. Опис використаних засобів і методик. Які основні завдання

вирішувалися Вами у ході практики? Наскільки Вам вдалося їх вирішити? Які результати Ви одержали?

3. Опис об'єму виконаної роботи. Проаналізуйте проблеми, з якими Ви зіштовхнулися у ході практики.

4. Опис отриманих результатів. Що з побаченого, вивченого у ході практики на Вас найбільше справило враження і чому?

5. Чи одержали Ви задоволення від проведеної роботи?

6. Загальні висновки з практики, її доцільності.

7. Ваші побажання, пропозиції.

Підсумки результатів практики

Після завершення практичної підготовки здобувач зобов'язаний підготувати і пред'явити керівникові наступну документацію:

1. Щоденник практиканта з індивідуальним планом роботи на весь період практики (за підписом психолога - наставника).

2. Характеристика на особистість з додаванням 5 протоколів обстеження (за схемою).

3. „Фотографія” робочого дня професіонала (хронометраж, види діяльності, фізичний та психічний стан на початку робочого дня, в середині та наприкінці робочого дня).

4. Характеристика колективу (за результатами діагностики): згуртованість, стиль керівництва, психологічний клімат та інше; висновки та рекомендації.

5. Психопрофілактична бесіда з аналізом проведення (план-конспект).

6. Звіт з діагностичної практики.

7. Відомість-характеристика на здобувача-практиканта.

8. Відгук про роботу здобувача-практиканта.

9. Довідка із закладу про проведення профорієнтаційної роботи.

Примітка: вся документація про проходження практики оформлюється в папках.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. – Психодіагностична робота – оцінювання: 45 – 73 бали

1. Оформлення протоколів дослідження особистості (5 методик) – **15– 25 балів**
2. Повна психологічна характеристика обстеженої особистості (за схемою) – **10– 14 балів**
3. Психологічна характеристика колективу (з протоколами дослідження – 3 методики) – **15 – 25 балів**
4. Складання «фотографії» робочого дня професіонала (хронометраж, види діяльності, фізичний та психічний стан на початку робочого дня, в середині та наприкінці робочого дня) – **5-9 балів**

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. - Профілактична робота -оцінювання: 6– 10 балів

5. Проведення психопрофілактичної бесіди на актуальну тему для колективу – **6-10 балів**

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. – Інші види робіт- оцінювання: 9-17 балів

6. Щоденник практиканта з індивідуальним планом роботи на весь період практики – **5-9 балів**
7. Звіт з психодіагностичної практики – **1-3 бали**
8. Загальне оформлення звітної документації - **3-5 балів**

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ

Модуль 1								Сума
Змістовий модуль 1				ЗМ 2	Змістовий модуль 3			
73				10	17			100
1	2	3	4	5	6	7	8	
25	14	25	9	10	9	3	5	
100								

Шкала оцінювання:

За 100-бальною шкалою	За державною (національною) шкалою
90 – 100 балів	відмінно
89 – 75 балів	добре
60 – 74 балів	задовільно
26 – 59 балів	незадовільно
0 – 25 балів	неприйнятно

КОРЕКЦІЙНО-ПРОФІЛАКТИЧНА ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА (4 КУРС)

Опис практичної підготовки

Види практичної підготовки	Характеристика практичної підготовки	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Корекційно-профілактична практична підготовка	Кількість кредитів, тижні, години	
	9 кредитів ЄКТС (6 тижнів), 270 годин	9 кредитів ЄКТС (6 тижнів), 270 годин
	Рік підготовки:	
	4-й	4-й
	Семестр	
	8-й	8-й
	Вид контролю:	
	захист як форма екзамену	захист як форма екзамену

Навчальна програма проходження практичної підготовки «Корекційно-профілактична практика» складена відповідно до освітньо-професійної програми Психологія, спеціальності 053 Психологія.

Корекційно-профілактична практика є продовженням попередньої діагностичної психологічної практики, проводиться на денному та заочному формах навчання, у 8 семестрі. Тривалість корекційно-профілактичної практики 6 тижнів.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу. Психокорекції підлягають недоліки, що не мають органічної основи і не представляють собою такі стійкі якості, що формуються досить рано і надалі практично не змінюються. Психокорекція передбачає активний цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий і інтелектуальний рівень функціонування людини та

розділяється на індивідуальну і групову. Індивідуальна психокорекція – робота фахівця один на один з клієнтом за відсутності сторонніх осіб. Перевагою індивідуальної психокорекції є те, що вона забезпечує конфіденційність, таємницю і за своїм результатом буває глибшою, ніж групова. Групова – робота фахівця з групою клієнтів зі схожими проблемами, ефект досягається за рахунок взаємодії людей один з одним.

Психопрофілактика націлена на забезпечення психологічних умов для сприятливого розвитку особистості на всіх етапах онтогенезу. Роль психопрофілактики полягає в «випередженні» проблем в психічному розвитку дитини і дорослого і їх своєчасному попередженні. Це може бути робота по створенню умов, які сприятимуть розвитку продуктивних міжособистісних відносин в пед. колективах або в організаційних структурах на підприємстві; попередженню неблагополуччя в психічному і особистісному розвитку, скоєнні протиправних дій, пагубних наслідків пристрасті до алкоголю та наркотиків та т.п. Важливо, що профілактика як психологічна допомога клієнту надається вже тоді, коли ще немає особливих труднощів та ускладнень у поведінці, житті та діяльності людини чи групи людей. Як правило, на основі моніторингу соціально-психологічних змін у житті суспільства, окремих його груп, особливостей та умов індивідуального розвитку людини прогнозують ті чи інші ускладнення і проводять попереджувальну роботу.

Отже, психопрофілактична робота спрямована не на розв'язання актуальних психологічних проблем, а на перспективу.

Базами корекційно-профілактичної практики можуть бути заклади системи освіти, соціальні, ресурсні, реабілітаційні та кризові психологічні центри, психологічні служби, служби зайнятості, органи внутрішніх справ, служби з надзвичайних ситуацій, медичні заклади, установи, підприємства різних форм власності, організації, пов'язані з розв'язанням проблем у галузі психології, які мають відповідне кадрове забезпечення.

Мета і задачі практичної підготовки

Корекційно-профілактична практика спрямована на поглиблення теоретичних знань, отриманих в університеті; оволодіння практичними аспектами основних видів діяльності психолога: психодіагностичної, психопрофілактичної та психокорекційної роботи; формування у здобувачів власної стратегії надання ефективної і різнобічної психологічної допомоги тощо.

Завдання корекційно-профілактичної практики:

- поглиблення розуміння базових понять та принципів роботи з основних напрямів діяльності психолога;

- розвиток умінь організовувати власну професійну діяльність та аналізувати її результати;

- вдосконалення вміння обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій психологічного дослідження, проводити психодіагностичну роботу відповідно до запиту, оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки;

- вдосконалення вміння ефективно взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові особливості, демонструвати навички командної роботи у процесі вирішення фахових завдань;

- розвиток умінь складати програму групової та індивідуальної психокорекції, проводити різні форми корекційної роботи, в тому числі використовуючи власну стратегію надання ефективної і різнобічної психологічної допомоги;

- розвиток умінь здійснювати психопрофілактичну роботу відповідно до запиту, складати та реалізовувати програму психопрофілактичних заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів та т.п.;

- розвиток умінь та навичок володіння конкретними психологічними прийомами і техніками проведення різних форм психопрофілактичної та психокорекційної роботи.

Зміст практичної підготовки:

1. Знайомство з закладом, вибір осіб для проведення психодіагностичної роботи, підбір методик для обстеження, складання індивідуального плану роботи на весь термін практики.

2. Бесіда з обраним контингентом, діагностика за підібраними методиками, обробка зібраного матеріалу, складання характеристики обстеженої особи.

3. Складання планів (програм) психопрофілактичної роботи, проведення індивідуальних та групових заходів (робота з „важкими учнями”, подолання педагогічної занедбаності, дезадаптації, асоціальної та агресивної поведінки та інше).

4. Складання програми індивідуальної корекційної роботи (план бесіди, консультації та т.п.), проведення індивідуальної корекційної роботи. Складання програми тренінгу, проведення групової корекційної роботи. Складання психокорекційної карти-характеристики на особистість (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації). Складання психокорекційної карти-характеристики на групу (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації).

5. Підсумкова робота з оформлення, обробки та інтерпретації результатів діагностичної, індивідуальної та групової корекційної роботи; висновки та практичні рекомендації щодо подальшої роботи.

6. Оформлення звітної документації.

Підсумки результатів практичної підготовки

В триденний термін, після закінчення практичної підготовки, здобувач зобов'язаний підготувати і надати груповому методисту таку документацію:

1. Індивідуальний план роботи (щоденник).
2. Протоколи обстеження 1-ї особи за 5-ма обраними методиками.
3. Характеристика обстеженої особи (висновки та рекомендації за результатами діагностики).
4. Програма групової корекційної роботи з планом роботи на кожен день (програма тренінгу та інших видів роботи).
5. Психокорекційна карта-характеристика на групу (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації).
6. Індивідуальна корекційна робота (програма, протоколи консультацій та інших видів роботи).
7. Психокорекційна карта-характеристика на особистість (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації).
8. План (програма) індивідуальної психопрофілактичної (виховної) роботи, рекомендації.
9. План-конспект групової психопрофілактичної (виховної) роботи: психологічної бесіди чи позакласного виховного заходу (текст бесіди з учнями, батьками, вчителями чи сценарій заходу).
10. Звіт.
11. Наочність.
12. Відомість-характеристика на здобувача-практиканта, затверджена керівником закладу з оцінкою та печаткою.

Примітка: Вся документація оформлюється в папці в окремих файлах.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Психодіагностична робота – оцінювання 16– 24 бали

Протоколи діагностичного обстеження (5).

Оцінювання –6-10 балів

Характеристика обстеженої особи (висновки та рекомендації за результатами діагностики).

Оцінювання –10-14 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Психокорекційна робота – оцінювання – 24 – 40 балів

Програма групової корекційної роботи з планом роботи на кожен день (програма тренінгу та інших видів роботи).

Оцінювання – 6-10 балів

Індивідуальна корекційна робота (програма, протоколи консультацій та інших видів роботи).

Оцінювання – 6-10 балів

Психокорекційна карта-характеристика на групу (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації).

Оцінювання – 6-10 балів

Психокорекційна карта-характеристика на особистість (висновки щодо особливостей психокорекційної роботи та її результатів, рекомендації).

Оцінювання – 6-10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Психопрофілактична робота – оцінювання 12 – 20 балів

План (програма) індивідуальної психопрофілактичної (виховної) роботи, рекомендації.

Оцінювання – 6-10 балів

План-конспект групової психопрофілактичної (виховної) роботи: психологічної бесіди чи позакласного виховного заходу (текст бесіди з учнями, батьками, вчителями чи сценарій заходу).

Оцінювання – 6-10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. Інші види робіт – оцінювання 8–16 балів

Індивідуальний план роботи (щоденник).

Оцінювання – 5 – 10 балів

Наочність.

Оцінювання – 1 – 2 бали

Звіт з психологічної практики

Оцінювання – 1 – 2 бали

Оформлення звітної документації

Оцінювання – 1 – 2 бали

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ

ЗМ 1		ЗМ 2				ЗМ 3		ЗМ 4				
24		40				20		16				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	100
10	14	10	10	10	10	10	10	10	2	2	2	
100												

Шкала оцінювання:

За 100-бальною шкалою	За державною (національною) шкалою
90 – 100 балів	відмінно
89 – 75 балів	добре
60 – 74 балів	задовільно
26 – 59 балів	незадовільно
0 – 25 балів	неприйнятно

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гошовська Д.Т. Діагностична (виробнича) практика: методичні рекомендації для студентів факультету психології та соціології. Луцьк, 2020. 62 с.
2. Дуткевич Т.В. Теорія і практика розвивально-корекційної роботи психолога. Київ: КНТ, 2021. 265 с.
3. Євсюков О. Ф., Ляшко І.А. Практикум з психології. Харків, 2020. 92с.
4. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: Навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.
5. Кузьо О. Основи психологічної практики: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 124 с. URL: <http://surl.li/hosrq>
6. Методичні рекомендації щодо забезпечення практичної роботи студентів з дисципліни «Основи психологічної практики (практична психологія)» за спеціальністю 053 Психологія / укл. Л.М. Цибух. Одеса. Університет Ушинського, 2020. 29 с.
7. Молодушкіна І.В. На допомогу практичному психологу ЗДО. Харків: Видав. Група «Основа», 2020. 208 с.
8. Никоненко Ю. Основи психологічної просвіти та профілактики. Київ: КНТ, 2020. 192 с.
9. Професійна практика здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОПП «Практична психологія»: Навч.- метод. посібник / укл.: М.М. Душкевич, О.С. Лісова, В.М. Радчук. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 125 с.
10. Свіденська Г.М., Погрібна А.О., Мелоян А.Е. Методичні вказівки щодо організації практичної підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою «Психологія». Слов'янськ: ДВНЗ «ДДПУ», 2023. 57 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ

Загальна схема класифікації психодіагностичних методів (Р.С. Немов):

- методи на основі спостереження;
- опитувальні психодіагностичні методи;
- об'єктивні психодіагностичні методи, включаючи облік і аналіз поведінкових реакцій людини і продуктів його діяльності;
- експериментальні методи.

Спостереження як планомірне, цілеспрямоване сприйняття явища, результати якого в тій або іншій формі фіксуються спостерігачем. До нього пред'являється ряд вимог:

- обов'язкова наявність мети (що і заради чого буде спостерігатися);
- вибір способів спостереження, фіксація явищ, що спостерігаються;
- планомірне і систематичне проведення спостереження за визначеною схемою:
- перевірка результатів спостереження з погляду їхньої обґрунтованості і надійності.

Схема спостереження складається після попереднього вивчення об'єкта і предмета дослідження. У схемі важливо передбачити основні акти поведінки, можливі дії досліджуваного, його словесні реакції на ті або інші впливи. Способами фіксації результатів спостереження можуть бути: протокол, ділові записи, спеціальні таблиці. Для досягнення точності та об'єктивності спостереження використовують технічні засоби: фотоапарат, диктофон, відеокамеру.

Метод спостереження має ряд достоїнств перед іншими методами. Метод спостереження дозволяє фіксувати події в момент їх протікання, одержувати інформацію про дії індивідів поза залежністю від їхніх установок на „бажану”, „схвалювану поведінку”. Але разом з тим він не позбавлений і ряду недоліків, про які завжди варто пам'ятати. Серед недоліків методу спостереження можна відзначити вплив суб'єктивного фактора: особистісні особливості, установки, що передують досвіду, емоційний стан дослідника. Середовище спостереження також буває обмежене, і не усе можна вивчити даним методом; нарешті, спостереження вимагає значних витрат часу.

Методи психодіагностики через процедуру опитування. Вони засновані на допущенні того, що потрібні зведення можна одержати, аналізуючи письмові або усні відповіді досліджуваних на серію питань.

Є кілька різновидів цієї групи методів.

Письмове опитування дозволяє охопити велика кількість людей. Різновидом письмового опитування є анкета, запитальник. При цьому виді опитування не можна заздалегідь врахувати реакції досліджуваного на зміст питань і змінити них. Усне опитування засноване на безпосередній взаємодії дослідника й опитуваного (респондента). Різновиду усного опитування — бесіда, інтерв'ю. Якість відповідей респондента буде залежати від особистості того, хто веде опитування, і від того, хто відповідає, тобто від індивідуальних особливостей учасників усного опитування.

Бесіда – це метод одержання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Це порівняно вільний діалог між що опитує (інтерв'юер) і опитуваним (респондент). Бесіда може бути не обмежена в часі і часом із працею укладається в спочатку задане русло. Інтерв'юер сам нав'язує темп і план бесіди, утримуючи неї в рамках обговорюваних проблем.

Інтерв'ю – правильність бесіди і характер питань у ньому задані жорстко. Дослідник задає питання, а досліджуваний — на них відповідає.

Головна умова успішного проведення бесіди або інтерв'ю — це створення дружньої атмосфери між учасниками діагностичного процесу. Бесіда й інтерв'ю жадає від психолога особливої гнучкості і чуйності, розвиненості умінь слухати й одночасно вести розмову в заданому руслі, розбиратися в емоційних станах співрозмовника, миттєво реагуючи на їхні зміни, фіксувати в пам'яті зовнішні прояви (жести, міміку, позу) внутрішніх станів, психіки респондента. У зв'язку з цим більш ошадливими в часі є опитувальники. За формою питань вони бувають закритими і відкрит, прям і непрямими. В усіх випадках, коли використовуються опитувальні методи, особливого значення набуває мистецтво ставити питання.

Вимоги до постановки питання:

1. Набір питань повинний бути логічно зв'язаний з основною проблемою дослідження і являти собою певним чином організовану послідовність.
2. Формулювання питання повинне відрізнятися ясністю і точністю, а текст питання повинний бути зрозумілий респондентові і відповідати його рівневі знань.
3. Зміст питання повинен націлюватися на щирі і правдиві відповіді респондента.
4. Варто уникати здвоєних питань.
5. Питання не повинні бути занадто довгі.

6. У питанні не повинне бути слів, що самі по собі можуть викликати позитивне або негативне відношення респондента.

Приклади відкритих, закритих, прямих і непрямих питань, призначених для діагностики тривожності:

1. Відкрите питання: „Розповісти що-небудь про ситуації, у яких Ви випробуєте підвищений стан тривоги”.

2. Закрите питання: „Чи часто Ви випробуєте стан тривоги? Виберіть і відзначте одну з пропонованих відповідей: „так”, „ні”, „іноді”, „не знаю”.

3. Пряме запитання: „Є чи у Вас така якість особистості, як тривожність?”

4. Непряме питання: «Чи виникає у Вас стан занепокоєння під час уроку (іспиту)?»

Одним зі способів установлення надійності і міцності використання опитувальних методів є повторне проведення опитування. Якщо результати двох обстежень майже ідентичні, то опитувальник надійний. Надійність інформації забезпечується також і розподілом питань на основні і контрольні. Функція контрольного питання – установити правдивість відповіді респондента на основне питання. Як контрольні питання найчастіше використовуються непрямі і відкриті питання. Наприклад, пряме запитання: «Твій улюблений шкільний предмет?» можна проконтролювати непрямим: «Якби у твоїй владі було складання розкладу уроків, тих скільки разів у тиждень ти б поставив кожний з досліджуваних предметів?»

До об'єктивних психодіагностичних методів відноситься метод контент-аналізу. Він передбачає аналіз результатів знакової діяльності досліджуваного. При цьому змістовному аналізові за задалегідь визначеною схемою піддаються письмові тексти випробуваного, його оригінальні добутки, листи й інші продукти діяльності. Основу процедури контент-аналізу складають два моменти:

1. Формулювання ключових концептуальних понять (категорій).

2. Систематична і надійна фіксація частоти й обсягу прояву виділених категорій в окремих елементах тексту і у всій його сукупності. Отримані дані піддаються статистичній обробці.

Експеримент. Особливістю експерименту як методу психодіагностики є те, що для оцінки якої-небудь властивості випробуваного ставиться і проводиться спеціальне психодіагностичне дослідження. Процедура експерименту містить у собі створення штучної ситуації, що стимулює напрямок досліджуваної якості у випробуваного, а також стандартну методику фіксування й оцінки ступеня розвиненості даної якості. У результаті організації і проведення психодіагностичного експерименту дослідник

одержує оцінки по цікавлячих його параметрах завдяки спеціальним образом організованому спостереженню за поведженням випробуваного в експериментальній ситуації.

При підготовці експериментального дослідження необхідно:

- визначити проблему, задачі і ціль експерименту;
- позначити тему, об'єкт і предмет дослідження;
- визначити час, місце і процедуру проведення (послідовність дій для реалізації програми, забезпечення потрібного настрою; складання тексту і форми інструкції, визначення характеру поведження експериментатора, спосіб контролю за випробуванням);
- вибрати засоби обробки даних.

Той самий метод може бути втілений через безліч методик. Більшість створених у психодіагностиці методик являє собою:

- бланкові методики (пропонується серія суджень, питань, на які випробуваний в усній або письмовій формі повинний дати відповідь);
- опитувальні методики (діагност задає питання й обробляє відповіді респондента на них);
- малюнкові методики (аналіз і інтерпретація малюнків).

Особливе місце серед психодіагностичних методик займають проєктивні, котрі можуть бути і бланковими, і малюнковими, і опитувальними.

Наступна група експериментальних методик – об'єктивно-маніпуляційна. У них задачі пропонують у формі реальних предметів, з якими необхідно щось зробити.

Значна роль у психодіагностиці належить тестам. Тест, на відміну від інших методів, припускає чітку процедуру обробки первинних даних, а також припускає деяка своєрідність їхньої наступної інтерпретації.

Необхідні операції при плануванні програм дослідження
(за Г.С.Абрамовою).

1. Визначити, на що обраний метод спрямований: на просту або інтегративну якість особистості: на дію, переживання або на зміст когнітивних процесів. Виходячи з цього, вибирається або методика, або батарея методик і тестів. Далі визначається тип методу: для вивчення дій і переживань найчастіше використовуються опитувальники, проєктивні або інші методи.

Треба також пам'ятати, що батарея тестів часто складається з декількох субтестів для вивчення різних аспектів однієї якої-небудь якості внутрішнього світу людини (наприклад, векслеровські шкали інтелекту). Однак набір тестів

може складатися з тестів, за допомогою яких досліджується вже трохи різних, взаємно не зв'язаних якостей внутрішнього світу (наприклад, 16-факторний опитувальник Кеттелла).

2. Вирішити питання про те, яким образом за допомогою обраного методу буде визначатися досліджувана властивість внутрішнього світу людини. Будь-яка методика являє собою матеріал, що організує ситуацію роботи з ним. Матеріал методики буде визначати способи дії досліджуваного, у яких буде виявлятися досліджувану якість. З цього погляду по психологічному механізмі породження відповідей методи можна класифікувати в такий спосіб:

- методи, що вимагають від суб'єкта лише вираження визначеного відношення (згода, чекання, заперечення);
- методи, що вимагають активності пам'яті (дидактичні тести, тести здібностей, аналітичні бесіди);
- методи, при яких робота залежить від практичного мислення;
- методи, що припускають пошук і встановлення складних зв'язків і відносин;
- методи, засновані на ідеї проекції стану обстежуваного на матеріал стимулів.

3. Основним питанням, яким необхідно вирішити, є все-таки питання про те, за допомогою чого ми будемо визначати, чи досліджує наш метод те, на що він спрямований.

4. Необхідно визначити, для якої мети метод створений: для постановки діагнозу, диференційованого діагнозу або ж для добору і розподілу кадрів. Ніж складніше ціль, для якої метод створений, тим він дошкульніше. Не слід забувати, що в методах, призначених для практичної діагностики, нерідко мають розроблені норми і зрозуміла інтерпретація результатів.

5. Треба з'ясувати, для якої популяції призначений метод. Вирішальне значення буде мати те, хто за допомогою цього методу буде обстежитися – діти або дорослі, призначений він для групового або індивідуального діагностування.

6. Є вимоги і вчасно проведення обстеження. Цей момент важливий, тому що час може бути чинником, що впливає на показники результативності обстежуваного. Час рішення задач, якість задач, вирішених на одиницю часу – важливий показник у ряді тестів.

7. Треба визначити і ступінь економичності методу – можливо, потрібні спеціальні посібники, місце для проведення обстеження, устаткування і т.п.

8. Тільки після рішення всіх цих питань, обмірковування зовнішніх передумов обстеження, можна підійти до власної побудови методу.

Особистісна діагностика

У структурі особистості можна виділити такі риси, що є системостворюючими. До них різні автори найчастіше відносять: мотивацію, самосвідомість, міжособистісні відносини.

Мотивація займає особливе місце і є основним поняттям, використовуваним для пояснення рушійних сил поведінки і діяльності людини. Серед різноманітних методик мотивації виділяють наступні:

Прямі методи – до них насамперед відносять анкети, у яких перелічуються різні по значимості для людини мотиви. Обстежуваний повинний вибрати з них найбільш значимі або розташувати них у порядку убутання.

Особистісні опитувальники для виміру мотивів – обстежувани повинні відповідати на вербальні стимули. «Список особистісних переваг» А. Едварса, що вимірює силу потреб; «Опитувальник для виміру афіліативної тенденції і чутливості до відкидання» А. Мехрабіана, який вимірює мотив прагнення до прийняття і мотив страху відкидання; «Опитувальник для виміру мотивації досягнення» А. Мехрабіана часто використовується при дослідженні пізнавальних компонентів мотивації досягнення.

В області психодіагностики самосвідомості використовують: стандартизовані самозвіти і самоописи; шкалу самостереження; дослідження рівня суб'єктивного контролю Б.Ф. Бажина. Е.А. Голинкіної та А.М. Еткінда.

Методика «намалюй людину» МахOVERA. Використовується для діагностики і дітей, і дорослих. Обстежуваному пропонується намалювати людини, потім – особа протилежної статі, заключний етап — опитування. К. МахOVEROM складені спецпитання про намальовану людину. Маються дані, що загальні суб'єктивні оцінки більш валідні та надійні, ніж оцінки по окремих деталях малюнка.

16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла. Дає 16-шкальний профіль особистості школяра: екстраверсія, впевненість у собі, емоційна збудливість, незалежність, розсудливість, сумлінність, сміливість, практичність, оптимізм, самоконтроль, незворушність.

Методика непрямого виміру системи самооцінок (НВСС). Вимірює рівень особистісних окремих самооцінок, рівень самоприйняття, індивідуальні шкали самооцінювання.

Психодіагностична робота відповідно до закладу, де проходить практика, може здійснюватися за допомогою таких методик:

1. Діагностика особистісних характеристик:
 - методика діагностики акцентуацій характеру К. Леонгарда;
 - 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла;
 - методика дослідження особистості «Дім-Дерево-Людина»;
 - шкала оцінки психічного розвитку дитини В. Манової-Томової (від 4 до 52 тижнів; від 1 до 3 років);
 - методика «Психологічна група ризику – ПГР» (Л.А. Лепіхова, В.О. Татенко);
 - каузометрія (Є. Головаха, О. Кронік);
 - тест інтелекту Д. Векслера (для дітей);
 - методика «Малюнок сім'ї» (на вибір – інтерпретація за Г.Т. Хоментаскасасом, за методом Л. Кормана, за кінетичним малюнком сім'ї Р. Бернсом);
 - визначення рівня розумового розвитку за методикою ШТРР;
 - методика діагностики акцентуацій характеру Х. Шмішека;
 - методика діагностики рівня шкільної тривожності Філліпса;
 - методика «Незакінчені речення» (модифікація С.І. Подмазіна);
 - методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку (Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська).
2. Діагностика психічних станів:
 - методика діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності і настрою (САН);
 - методика діагностики показників і форм агресії А. Басса й А. Даркі;
 - методика діагностики самооцінки Ч.Д. Спілбергера та Ю.Л. Ханіна;
 - кольоровий тест М. Люшера;
 - методика діагностики рівня невротизації Л.І. Вассермана;
 - методика діагностики рівня емоційного вигорання В.В.Бойка;
 - експериментально-психологічна методика вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга;
 - методика експрес-діагностики властивостей нервової системи за психомоторними показниками Є.П. Ільїна;
 - методика експрес-діагностики рівня психоемоційної напруги О.С. Копіна, К.О. Сулова, Е.В. Заїкіна.
3. Діагностика міжособистісних стосунків у колективі:
 - методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі;
 - методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда;

- методика «Q-сортування» В. Стефансона;
 - методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса;
 - методика діагностики між особистісних стосунків («соціометрія») Дж. Морено;
 - методика вивчення особливостей спілкування школярів у класному колективі та комунікабельності як характерологічної риси особистості В.І. Абраменка, М.В. Левченка;
 - методика оцінки психологічної атмосфери в колективі А.Ф. Фідлера;
 - експрес-методика вивчення соціально-психологічного клімату в колективі О.С. Михалюка і А.Ю. Шаліто.
4. Діагностика професійно важливих якостей працівників:
- опитувальник внутрішньої мотивації Р. Раяна (адаптація В.О. Климчука, О.Л. Музики);
 - методика професійного самовизначення (тест Голланда);
 - методика вивчення динаміки здібностей (МВДЗ) О.Л. Музики;
 - карта дослідження особистості К.К. Платонова;
 - методика діагностики особистості за допомогою психометричного тесту С. Деллінгера;
 - методика вивчення професійно важливих якостей спеціалістів системи «людина-техніка»;
 - малюнковий тест «Ділові ситуації» Н.Г. Хитрової;
 - методика самооцінки ділових й особистісних якостей керівника (менеджера);
 - методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса;
 - методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса;
 - ергономічна контрольна карта.

При підборі психодіагностичного інструментарію студент-практикант керується насамперед переліком рекомендованих методик, які застосовує у своїй роботі психолог-керівник від бази практики. В окремих випадках студенти-практиканти можуть самостійно розробляти анкети різних типів для отримання додаткової інформації про респондентів. Однак їх застосування без попереднього узгодження з психологом-керівником від бази практики неприпустиме!

ПРОТОКОЛ
індивідуальної психологічної діагностики

(ПБ здобувача освіти)

Дата (термін) проведення: _____

Клас (група): _____

Вік: _____

Хто звернувся (ПБ, статус):

Причина звернення (запиту):

Мета діагностики: _____

Зміст проведеної роботи (назви використаних методик, опис поведінки під час проведення дослідження, емоційні реакції, характер спілкування з дорослими тощо):

Висновки:

Рекомендації:

Практичний психолог
(прізвище, ініціали)

(підпис)

ПРОТОКОЛ
групової психологічної діагностики

Дата (терміни) проведення: _____

Мета діагностики: _____

Проблема (зміст): _____

Діагностичний інструментарій: _____

Характеристика вибірки: (кількість, вік, гендерна характеристика тощо) _____

Результати діагностики:

Висновки:

Рекомендації:

Практичний психолог
(прізвище, ініціали)

(підпис)

Зразок оформлення титульної сторінки звіту психокорекційної практики

Міністерство освіти і науки України
 Донбаський державний педагогічний університет
 Факультет гуманітарної та економічної освіти
 Кафедра психології

ЗВІТ

про виконання програми психодіагностичної практики

Здобувач(ка) _____
 (прізвище, ім'я, по батькові)
 групи _____ курсу _____ факультету _____

Спеціальність _____
 Кваліфікаційний рівень _____
 База практики _____
 (повна назва)

Керівник практики
 від бази

(посада, прізвище, ініціали)

Рекомендована оцінка

“ ____ ” _____ 20__ р.

(підпис)

Керівник практики
 від кафедри

(посада, прізвище, ініціали)

Звіт захищено на оцінку

“ ____ ” _____ 200__ р.

(підпис)

СХЕМА ЗАПОВНЕННЯ ЩОДЕННИКА ЗДОБУВАЧА-ПРАКТИКАНТА**1 сторінка:****Щоденник з психологічної практики****здобувача-практиканта**

_____ курсу, групи _____,

факультету гуманітарної та економічної освіти

(прізвище, ім'я, по батькові)**2 сторінка:**

Місце проходження практики (заклад, адреса)

Термін проходження практики _____

Психолог-наставник _____ (підпис) _____

Груповий керівник (методист) _____

(прізвище, ініціали)

Часи роботи психолога-наставника:

Понеділок _____

Вівторок _____

Середа _____

Четвер _____

П'ятниця _____

Субота _____

КОНСПЕКТ СПОСТЕРЕЖЕННЯ 3-х ДНІВ РОБОТИ ПСИХОЛОГА- НАСТАВНИКА _____

(прізвище, ініціали)
(фотографія робочого дня професіонала)

День тижня	Час (години, хвилини)	Зміст роботи психолога-наставника	Спостереження (протокол, аналіз, висновки)
Понеділок	8.00-9.30		
	9.45-11.00		
	11.50-12.00		
	13.00-15.00		
	15.00-16.00		
Вівторок	8.00-9.00		
	9.45-11.00		
	11.50-12.00		
	13.00-15.00		
	16.00-16.30		
Четвер	8.00-9.30		
	9.45-11.00		
	11.50-12.00		
	13.00-15.00		
	15.00-16.00		

СХЕМА ЗВІТУ ЗДОБУВАЧА-ПРАКТИКАНТА

1. Характеристика закладу, де проходила практика.

2. Враження та пропозиції.

3. Ставлення до майбутньої професії.

Психолого-педагогічна характеристика на учня

Психолого-педагогічна характеристика учня – це індивідуальне психолого-педагогічне завдання, що має засвідчити рівень психологічних знань студента, здобутих під час вивчення дисциплін «Вікова психологія» та «Педагогічна психологія», розуміння ним особливостей індивідуального розвитку школяра, особистісних характеристик, особливостей пізнавальної, емоційної та вольової діяльності.

У тексті відображають суть питання, висвітлюють усі його можливі аспекти, тобто вказують загальні відомості про учня, дані про його психологічні особливості та сферу соціальної взаємодії (ставлення до себе та до ровесників, спілкування з оточуючими, статус у класі (групі), особливості навчальної діяльності тощо), а також висновки та рекомендації щодо дальшої роботи з учнем. Ці дані обов'язково ілюструють конкретними прикладами, отриманими в результаті спостереження за учнем і бесіди з ним та/або класним керівником. Структура роботи чітка та логічна. Робота містить необхідні додатки.

Психолого-педагогічна характеристика на учня:

1. Титульний лист, в якому обов'язково вказано прізвище, ім'я, по батькові студента, який проходить практику, факультет та кафедру, на яких він навчається, місце та час проходження практики, дані про учня, на якого складена характеристика (ПБ, школа, клас), ПБ викладача від кафедри психології, який перевіряє роботу.

2. Змістовну частину психолого-педагогічної характеристики, що охоплює психологічні особливості пізнавальної та навчальної діяльності учня, його особистісні характеристики, спосіб міжособистісної взаємодії, ставлення до однолітків та старших, особливості професійної орієнтації (для учнів старших класів) тощо.

3. Висновки та рекомендації. Висновки можуть містити узагальнений психологічний портрет учня, характеристику його дальшої навчальної та життєвої перспективи, загальне враження студента про хід виконання завдання, зокрема труднощі, з якими він зіткнувся. На основі складеної психолого-педагогічної характеристики студент може розробити рекомендації для педагогів, батьків з метою оптимізації навчальної діяльності та дальшого психологічного розвитку учня.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ (схема)

_____ класу _____ ЗОШ № _____

(прізвище, ім'я та по батькові)

Загальні відомості про школяра.

- Рік та місце народження, стать, національність.
- Стан здоров'я, відношення до здоров'я, протипоказання до окремих занять. Фізична активність.

Короткі відомості про родину.

- Склад родини. Ім'я та по батькові, рік народження, освіта, спеціальність, посада батьків.
- Матеріальна забезпеченість сім'ї, культурний рівень.
- Взаємовідносини та психологічний клімат у сім'ї.

Виховні умови у сім'ї.

- Відношення до дитини (уважне, дбайливе, байдуже, негативне), стиль спілкування з нею (авторитарний, демократичний, ліберальний).
- Відношення батьків до школи, у який вчиться дитина, та навчання.
- Режим та вільний час дитини. Друзі та знайомі дитини по за школою (коло спільних інтересів, як проводять вільний час разом, на чому ґрунтуються симпатії та антипатії).

Спрямованість особистості.

- Тип спрямованості, домінуючий у школяра (особистісна, ділова чи суспільна) (провести дослідження).
- Погляди та переконання. Як співвідносяться знання дитини про правила поведінки з його реальними вчинками. Рівень прояву активної життєвої позиції. Прагнення школяра, його мрії, ціннісні орієнтації, ідеали.
- Відношення до себе, до інших, до навчання, до життя, до свого минулого, теперішнього та майбутнього.

Основні риси особистості.

- Рівень домагань (низький, адекватний, високий) (провести дослідження) та самооцінка, їх співвідношення та взаємовплив. Риси, що

проявляються при оцінюванні своїх можливостей (впевненість, самовпевненість, скромність, амбіційність та ін.)

- Рівень суб'єктивного контролю (провести дослідження).
- Мотиваційна сфера (провести дослідження).
- Рівень ситуативної та особистісної тривожності. .
- Особливості емоційно-вольової сфери.
- Особливості адаптації та соціалізації.

Темперамент, характер, здібності.

- Домінуючий тип темпераменту, емоційна збудливість, врівноваженість, ригідність та динамічність, сила чи слабкість психічних процесів, екстра- інтравертивність (провести дослідження).

- Тип характеру, домінуючи риси (акцентуації), емоційна врівноваженість, виявлення асоціальних чи девіантних відхилень, агресії (провести дослідження). Риси характеру, що проявляються до самого себе (самолюбство, честолюбство, гордість, сором'язливість, комплекси, демонстративність та ін.), до оточуючих, до життя, навчання, праці, майбутнього (патріотизм, принциповість, чесність, ініціативність, активність, організованість, колективізм чи індивідуалізм, оптимізм чи песимізм, поступливість та ін.).

- Домінуючи здібності та рівень їх сформованості (психомоторні, музичні, вокальні, артистичні, мистецькі, технічні, математичні, літературні, наукові, педагогічні, організаторські, правові та ін.), спрямованість пізнавальних, учбових та ін. інтересів і схильностей школяра (провести дослідження).

Особливості пізнавальної діяльності.

- Успішність у навчанні (з різних предметів), наполегливість у навчанні, раціональна організація навчання та відпочинку у школі та вдома.

- Психологічна готовність до шкільного навчання (для учнів 1-2 класів) (провести дослідження).

- Відношення до навчання та розумової діяльності, рівень сформованості пізнавальних інтересів, їх особливості. Схильності та здібності до окремих видів пізнавальної діяльності, учбових предметів. Участь у гуртках та факультативах.

- Особливості сприйняття (міри та об'єму, часу та простору; нового матеріалу та ін.); пам'яті (домінуючий вид, рівень сформованості різних видів, особливості процесів пам'яті); уваги (концентрація, стійкість, об'єм,

переключення, домінуючий вид), уяви (домінуючий вид, особливості розвитку та використання дитиною креативних здібностей) (провести дослідження).

- Загальні розумові здібності (словниковий запас, легкість оперування, судження, узагальнення, вміння довести, переконувати, гнучкість, ерудованість) та рівень сформованості і особливості різних характеристик мислення (розумової діяльності, інтелекту). (Дослідити різні види, операції та особливості мислення, визначити коефіцієнт інтелекту дитини за спеціальною методикою).

Паталогічні прояви особистості

Асоціальність, девіантність, акцентуованість, тривожність, невротичність, ЗПР, розумова відсталість, агресивність, важко вихованість та ін.

Дисципліна, самовиховання, суспільні обов'язки та участь у позакласному житті.

- Дисципліна школяра на окремих уроках, на перервах, класних та суспільних заходах. Причини порушення дисципліни. Виконання дитиною правил поведінки, вміння коритися вимогам класу, старших, педагогів, вчителів. Регулярність відвідування школи, причини та частота пропусків, запізнь.

- Систематичність виконання домашніх завдань, вміння самостійно та правильно організувати свою домашню учбову працю. Інтерес до навчання та окремих предметів.

- Відношення до своїх успіхів та невдач у навчанні, до недоліків, негативних рис характеру та ін.

- Участь у суспільному та позакласному житті класу, школи, відношення до однокласників та колективу взагалі.

Положення учня у колективі.

- Провести соціометричне дослідження шкільного колективу, визначити соціальне положення дитини у групі однолітків, коло симпатій та антипатій, рівень згуртованості класу. Якщо дитина має авторитет, на чому він ґрунтується.

- Відношення школяра до колективу (негативне, байдуже, зацікавлене та ін.). Схильність до підтримки масових соціально-психологічних явищ (мода, уселяння, традиції, наслідування та ін.).

- Рівень адаптованості (до колективу, до шкільного навчання, до вчителів та ін) (провести дослідження).

Психологічні висновки та пропозиції.

- Чи відбулися зміни в особистості школяра, успішності його навчання, поведінці, прояву характеру, суспільна активність та ін. у порівнянні з попередніми роками.
- Що зроблено класним керівником та студентом-практикантом з виховання та розвитком школяра. Ефективність зробленої роботи.
- На що звернути увагу у подальшій роботі з дитиною.

Характеристику склав(а) здобувач(ка) _____ ф-ту
_____ курсу _____ групи

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

Дата _____

Печатка ЗОШ

Засвідчую _____
(Прізвище, ім'я, по батькові, підпис класного керівника чи директора)

Перелік запитань для бесіди з учнем (на допомогу здобувачу-практиканту)

1. Розкажи про себе: ім'я, вік, в якому класі навчаєшся?
2. Розкажи про свою сім'ю: зі скількох членів вона складається? Чи проживають разом з вами дідусь і бабуся? Як ти оцінюєш взаємини в сім'ї?
3. Чи маєш братів/сестер? Які в тебе стосунки з ними?
4. Які твої обов'язки в сім'ї? Чи охоче їх виконуєш? Хто тобі в цьому допомагає?
5. Як батьки ставляться до твого навчання? Чи допомагають виконувати уроки? Чи контролюють їх виконання?
6. Чи подобається тобі вчитись? Які уроки (предмети) охоче відвідуєш? Як ти оцінюєш свою навчальну успішність зараз? Чи змінювалася вона протягом навчання? Хто або що впливає на твою успішність в школі?
7. Чи самостійно виконуєш домашні завдання? Скільки часу витрачаєш на

їх виконання? Чи доводилося переписувати сторінки через неакуратність або помилки?

8. Чим Ти цікавишся? Чи маєш хобі? Чи відвідуєш позашкільні гуртки, спортивні секції?

9. Чи береш участь у громадському житті класу, школи? Чи охоче виступаєш на шкільних вечорах? Чи береш участь в органах шкільного самоврядування?

10. Чи маєш друзів? Які особисті якості цінуєш у друзях? Чого б ти ніколи не вибачив другу? Як ви з друзями проводите вільний час?

11. Які в тебе стосунки з однокласниками? Ваш клас дружній? Чи часто бувають конфлікти? Як ви їх вирішуєте?

12. Хто з вчителів тобі подобається і чому? Як ти реагуєш, коли вчитель критикує твою роботу?

13. Ким би ти хотів стати в майбутньому? Чого хочеш досягти? Яка твоя мрія?

14. Які риси характеру тобі притаманні?

Проаналізувавши результати спостереження за психологічними особливостями учня, а також проведеної бесіди, пишуть психолого-педагогічну характеристику на учня, використовуючи заданий алгоритм.

Алгоритм написання психолого-педагогічної характеристики учня

I. Загальні відомості

1. Загальні відомості про учня: ПІБ, вік, клас, навчальна успішність (на основі анкети).

2. Сімейні умови: склад сім'ї, обов'язки учня у сім'ї, атмосфера у сім'ї (на основі анкети).

II. Особистісна сфера учня

3. Особистісні характеристики: впевненість у власних силах; знання власних переваг та їхнє використання (на основі схеми спостереження та анкети).

4. Особливості емоційно-вольової сфери учня: схильність до вияву емоцій та контролю власних дій (на основі схеми спостереження).

5. Особливості діяльності та поведінки учня: активність, організованість, наполегливість у вирішенні складних завдань (на основі схеми спостереження).

6. Пізнавальна діяльність учня: особливості пам'яті, мислення, уваги, уяви та мовлення (на основі схеми спостереження)

7. Хобі та позашкільна діяльність учня: відвідування гуртків, секцій; участь у громадському житті класу та школи (на основі анкети).

8. Уявлення про майбутню професію, можливі досягнення, мрії учня (на основі анкети).

III. Соціальна сфера учня

9. Спілкування та взаємодія з оточуючими: прагнення до спілкування, ініціативність у процесі спілкування; поведінка в конфлікті (на основі схеми спостереження).

10. Ставлення учня до оточуючих (ровесників та старших людей): прагнення до домінування, товарицькість, толерантність, вияв поваги (на основі схеми спостереження та анкети).

11. Статус учня в класі (групі): популярність, кількість друзів серед однокласників, ставлення до нього однокласників, авторитетність серед однокласників (на основі схеми спостереження та анкети).

IV. Особливості навчальної діяльності

12. Ставлення до навчальної діяльності: вчасність, ретельність та самостійність виконання домашніх завдань, зацікавленість певним предметами та ін. (на основі анкети).

V. Висновки та рекомендації

13. Загальні висновки та рекомендації щодо стимулювання навчальної діяльності. У разі виникнення труднощів чи додаткових запитань щодо написання характеристики необхідно звернутися за допомогою до свого керівника практики від кафедри психології.

ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ШКІЛЬНОЇ ГРУПИ (схема)

Загальні відомості про склад класу.

Назва школи, класу. Кількість учнів, з них: хлопців, дівчат. Зміни в складі вчителів, що працюють з цим класом, порівнюючи з попереднім роком. Наявність другорічників.

Сім'ї учнів.

Сім'ї, батьки яких підтримують постійний зв'язок зі школою, добре організують виховання дітей. Сім'ї, батьки яких підтримують постійний зв'язок зі школою, добре організують виховання дітей. Сім'ї, обставини в яких не сприяють бажаному розвитку особистості учня. Причини.

Дисципліна та успішність класу.

Загальна характеристика успішності. Її динаміка. Відношення до окремих навчальних предметів. Причини. Стан дисципліни на уроках та в позаурочний час. Причини порушень.

Позакласне та позашкільне життя.

Види позакласних та позашкільних занять. Відношення до них. Особливості впливу цих занять на розвиток окремих учнів та процеси у середині групи. Розподіл громадської роботи та відношення до неї.

Основні ціннісні орієнтації, цільові установки, ідеали.

Структура групи та особливості між особистісних відношень.

Лідери, особливості їх особистості та вплив на групу. Учні з маргінальним статусом. Причини їх крайнього положення в групі. Внутрігрупові норми відношень та поведінки. Групова сумісність, згуртованість. Мотиви та цілі спільної діяльності. Групова само визначеність, комфортність, незалежність. Працездатність, стійкість групи. Традиції. Взаємодопомога та взаємовиручка, критика по відношенню один до одного, прагнення до співпереживання подій. Внутрігрупові санкції.

Особливості процесу прийняття групових рішень та їх реалізація.

Лідери думок. Лідери-організатори. Особливості виконання прийнятих рішень.

Принципи та методи педагогічної взаємодії з групою, які, виходячи з її особливостей, можуть забезпечити найбільш ефективний вплив на групу, найбільш ефективно управління групою. Оцінка ефективності та обґрунтованості тих методів роботи з групою, які використовує класний керівник.

Педагогічні висновки та рекомендації.

Враховуючи те, що група є важливим фактором формування особистості учня, вказати ближні та перспективні завдання і методи педагогічно доцільного розвитку групи.

Характеристику склав здобувач _____ курсу.

СХЕМА ВІДОМОСТІ-ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗДОБУВАЧА- ПРАКТИКАНТА 3 КУРСУ

ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ХАРАКТЕРИСТИКА

Здобувача-практиканта 3 курсу факультету гуманітарної та економічної
освіти

Здобувач _____

(прізвище, ім'я, по - батькові)

проходив діагностичну практику з _____ по _____ 20__ року.

в _____

(назва закладу, міста, району, області)

За час психологічної практики виконав таку роботу:

1. Виконав психодіагностичну роботу з використанням наступних методів та методик: _____

2. Склав психологічну характеристику на особистість _____

3. Підготовлена та проведена бесіда (чи інший психопрофілактичний захід) на тему: _____

4. Підготовлена та проведена індивідуальна консультативна робота (прізвище та ініціали клієнта, проблема, методи роботи, висновки)

5. Склав „фотографію” робочого дня професіонала (прізвище, ініціали, спеціальність, посада та інше) _____

6. Склав психологічну характеристику колективу _____

Загальна характеристика роботи здобувача–практиканта

7. Загальний інтелектуальний, моральний, культурний та професійний рівень здобувача–практиканта _____

Оцінка за психологічну практику _____

Психолог– наставник _____

(підпис, прізвище, ініціали)

Директор закладу _____

(підпис, прізвище, ініціали)

Дата _____

Печатка закладу

Підсумкова оцінка за психологічну практику з урахуванням якості представленої документації _____

Груповий методист: _____

(підпис, прізвище, ініціали)

Дата _____

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ

Психологічна корекція та її види

Термін «корекція» буквально означає «виправлення».

Психокорекція — це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку або поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Психокорекції підлягають недоліки, які не мають органічної основи і не представляють собою такі стійкі якості, що формуються досить рано і надалі практично не змінюються.

Виділяють *специфічні риси* психокорекційного процесу, що відрізняють його від психотерапії:

- Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, що має у повсякденному житті психологічні труднощі, проблеми, скарги невротичного характеру, а також на людей, що почувають себе добре, однак бажають змінити своє життя або ставлять перед собою ціль розвитку особистості.
- Корекція орієнтується на здорові сторони особистості незалежно від ступеня порушення.
- У психокорекції частіше орієнтуються на сьогодення і майбутнє клієнтів.
- Психокорекція зазвичай орієнтується на середньострокову допомогу (на відміну від короткострокової — до 5 зустрічей — допомоги при консультуванні і довгострокової — до декількох років — допомоги при психотерапії).
- У психокорекції акцентується ціннісний внесок психолога, хоча відхиляється нав'язування певних цінностей клієнтові.
- Психокорекційні впливи спрямовані на зміну поведінки і розвиток особистості клієнта.

Основна відмінність психокорекції від впливів, спрямованих на психологічний розвиток людини, полягає в тому, що психокорекція має справу з вже сформованими якостями особистості або видами поведінки і спрямована на їхню *переробку*, у той час як основне завдання *розвитку* полягає в тім, щоб при відсутності або недостатньому розвитку *сформуванати* у людини потрібні психологічні якості.

Розходження між психотерапією і психокорекцією полягає в тому, що психотерапія має справу з різного роду порушеннями у людей, що страждають різними видами соматичних або психічних захворювань (розладів). Багато аномалій психіки і поведінки людей, що виявляються в захворюваннях, схожі на ті, з якими має справу психолог, який займається психокорекцією. Однак людей, що звертаються за допомогою до психотерапевта, зазвичай називають хворими або пацієнтами, а тих, хто потребує тільки корекційної допомоги, називають клієнтами.

Клієнт – це нормальна, фізично і психічно здорова людина, у якої в житті виникли проблеми психологічного або поведінкового характеру. Вона не здатна самостійно вирішити їх і тому потребує сторонньої допомоги.

Як об'єкти корекційного впливу можуть виступати особистість, родина або група.

Види психокорекції

Виходячи з певних критеріїв, психокорекційні заходи можна класифікувати.

1. За характером спрямованості виділяють корекцію:

- симптоматичну;
- каузальну.

Симптоматична корекція (корекція симптомів), як правило, передбачає короткочасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, що заважають перейти до корекції каузального типу.

Каузальна (причинна) *корекція* спрямована на джерела і причини відхилень. Даний вид корекції більш тривалий за часом, вимагає значних

зусиль, однак більш ефективний у порівнянні із симптоматичною корекцією, тому що ті самі симптоми відхилень можуть мати зовсім різну природу, причини і психологічну структуру порушень.

2. *За змістом* розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- міжособистісних відносин:
 - у середині групових взаємин (сімейних, подружніх, колективних);
 - дитячо-батьківських відносин.

3. *За формою роботи* з клієнтом розрізняють корекцію:

- індивідуальну;
- групову:
 - у закритій природній групі (родина, клас, співробітники);
 - у відкритій групі для клієнтів з подібними проблемами;
 - змішану форму (індивідуально-групову).

4. *За наявністю програм:*

- програмовану;
- імпровізовану.

5. *За характером управління впливами, що коригують:*

- директивну;
- недирективну.

6. *За тривалістю:*

- понадкоротку (понадшвидку);
- коротку (швидку);
- тривалу;
- понадтривалу.

Понадкоротка психокорекція триває хвилини або години і спрямована на вирішення актуальних ізольованих проблем і конфліктів. Її ефект може бути нестійким.

Коротка психокорекція триває кілька годин і днів. Застосовується для рішення актуальної проблеми, як би «запускає» процес зміни, що продовжується і після завершення зустрічей.

Тривала психокорекція продовжуються місяці, у центрі уваги – особистісний зміст проблем. Під час корекції проробляється безліч деталей, ефект розвивається повільно і носить стійкий характер.

Понадтривала психокорекція може продовжуватися роки і торкається сфери свідомого і несвідомого. Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить стійкий характер.

7. *За масштабом розв'язуваних задач* розрізняють психокорекцію:

- загальну;
- приватну;
- спеціальну.

Під *загальною корекцією* маються на увазі заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище клієнта, регулюють психофізичне, емоційне навантаження відповідно до вікових та індивідуальних можливостей, оптимізують процеси дозрівання психічних властивостей особистості, що само по собі може сприяти ліквідації психічних порушень і гармонізації особистості в ході подальшого розвитку.

Під *приватною психокорекцією* розуміють набір психолого-педагогічних впливів, що представляють собою адаптовані для дитячого і підліткового віку психокорекційні прийоми і методики, які використовуються в роботі з дорослими, а також спеціально розроблені системи психокорекційних заходів, заснованих на провідних для певного віку онтогенетичних формах діяльності, рівнях спілкування, способах мислення і саморегуляції.

Кожен прийом має, як правило, кілька напрямків психокорекційного впливу. Приватна психокорекція озброює фахівця арсеналом засобів психологічного впливу, якими він насичує програму групової або індивідуальної роботи.

Спеціальна психокорекція — це комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи з клієнтом або групою клієнтів одного віку, що є найбільш ефективними для досягнення конкретних задач формування особистості, окремих її властивостей або психічних функцій, які виявляються у відхиленнях в поведінці і ускладненнях адаптації (сором'язливість, агресивність, непевність, понаднормативність або асоціальність, невміння діяти за правилами та дотримуватися взятої на себе ролі, чітко викладати свої думки, боязкість, аутичність, схильність до стереотипії, конфліктність, завищена самооцінка і т.д.).

Спеціальна психокорекція, таким чином, покликана виправляти наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості. Негативні аспекти можуть бути обумовлені як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами.

Особливий випадок представляють умови дитячих будинків, виправних закладів для неповнолітніх, виховання в яких невіддільно від корекції. У цих випадках первинним фактором, що порушує психічний онтогенез, є психогенія, і психокорекція спрямована на подолання результатів неправильного виховання.

Психокорекційна ситуація

Незважаючи на розходження в теоріях, цілях, процедурах і формах корекційної роботи, психологічний вплив зводиться до того, що одна людина намагається допомогти іншій.

Корекційна ситуація містить у собі 5 основних елементів:

1. *Людина, що страждає* і шукає полегшення своєї проблеми. Людина, що має цілий ряд проблем різного роду і потребує психологічної допомоги, у психокорекції, — це *клієнт*.

2. *Людина, що допомагає* і завдяки навчанню або досвідові сприймається як здатна надати допомогу, – це *психолог*, психокоректор.

3. *Теорія*, що використовується для пояснення проблем клієнта. Психологічна теорія включає психодинаміку, принципи навчання та інші психічні фактори.

4. *Набір процедур* (технік, методів), що використовуються для вирішення проблем клієнта. Ці процедури безпосередньо пов'язані з теорією.

5. *Спеціальні соціальні відносини* між клієнтом і психологом, що допомагають полегшити проблеми клієнта.

Психолог повинний прагнути до створення такої атмосфери, яка дозволяє клієнтові з оптимізмом дивитися на рішення своїх проблем. Таке спеціальне відношення є чинником, характерним для усіх форм впливу.

Цілі та задачі психокорекційної роботи

Психокорекційні заходи спрямовані на виправлення відхилень у розвитку. У зв'язку з цим виникає ряд актуальних питань:

- Що варто розуміти під відхиленням у розвитку?
- Які показання для здійснення психологічної корекції?
- Хто приймає рішення і бере на себе відповідальність за доцільність визначення задач корекції?
- Хто і за якими критеріями оцінює ефективність корекції?

У практиці корекційної роботи виділяють різні моделі пояснення причин труднощів у розвитку.

Біологічна модель — пояснює етіологію відхилень у розвитку зниженням темпу органічного дозрівання.

Медична модель — відносить проблеми, труднощі та відхилення в розвитку до області аномального розвитку.

Інтераакціоніська модель — підкреслює значення збоїв і порушень взаємодії між особистістю і середовищем для виникнення проблем розвитку і, зокрема, внаслідок дефіцитарності середовища, сенсорної і соціальної депривації дитини.

Педагогічна модель – вбачає причини відхилень у явищах соціальної і педагогічної занедбаності дитини.

Діяльнісна модель – ставить в основу несформованість провідного типу діяльності та інших, типових для даної вікової стадії видів діяльності.

Постановка цілей корекційної роботи прямо пов'язана з теоретичною моделлю психічного розвитку і визначається нею.

У вітчизняній психології цілі корекційної роботи визначаються розумінням закономірностей психічного розвитку дитини як активного діяльнісного процесу, що реалізується в співробітництві з дорослим. На цій підставі виділяють три основних напрямки та області постановки корекційних цілей:

1. Оптимізація соціальної ситуації розвитку.
2. Розвиток видів діяльності дитини.
3. Формування вікових психологічних новоутворень.

У зарубіжній психології причини труднощів розвитку дитини вбачаються або в порушенні внутрішніх структур особистості (З. Фрейд, М. Клайн та ін.), або в дефіцитарному чи перекрученому середовищі або поєднують ці точки зору. А звідси цілі впливу розуміються або як відновлення цілісності особистості і балансу психодинамічних сил, або як модифікація поведінки дитини за рахунок збагачення і зміни середовища і навчання її новим формам поведінки.

Вибір методів і технік корекційної роботи, визначення критеріїв оцінки її успішності в кінцевому рахунку будуть визначатися її цілями.

При конкретизації цілей корекції необхідно керуватися наступними правилами:

1. Цілі корекції повинні формулюватися в позитивній, а не в негативній формі. Визначення цілей корекції не повинне починатися зі слова «не», не повинне носити заборонного характеру, що обмежує можливості особистісного розвитку і прояву ініціативи клієнта.

Негативна форма визначення цілей корекції являє собою опис поведінки чи діяльності, особистісних особливостей, що повинні бути усунуті, опис того, чого не повинно бути.

Позитивна форма представлення корекційних цілей, навпроти, включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості і пізнавальних здібностей, що повинні бути сформовані в клієнта. Позитивна форма визначення цілей корекції суттєво задає орієнтири для росту індивіда, розкриває поле для продуктивного самовираження особистості і тим самим створює умови для постановки особистістю в подальшій перспективі цілей саморозвитку.

2. Цілі корекції повинні бути реалістичні і співвіднесені з тривалістю корекційної роботи, можливостями переносу клієнтом нового позитивного досвіду і засвоєних на корекційних заняттях способів дій у реальну практику життєвих відносин. Якщо цілі далекі від реальності, то психокорекційна програма являє собою більше зло, чим її відсутність.

3. При постановці *загальних цілей* корекції необхідно враховувати далеку і найближчу перспективу розвитку особистості і планувати як конкретні показники особистісного та інтелектуального розвитку клієнта до закінчення корекційної програми, так і можливості відображення цих показників в особливостях діяльності і спілкування клієнта на наступних стадіях його розвитку.

4. Потрібно пам'ятати, що *ефекти* корекційної роботи виявляються протягом досить тривалого часового інтервалу: у процесі корекційної роботи; до моменту її завершення; і, нарешті, приблизно півроку потому можна остаточно говорити про закріплення або про втрату клієнтом позитивних ефектів корекційної роботи.

Принципи складання та основні види психокорекційних програм

Основні принципи складання психокорекційних програм

Складаючи різного роду корекційні програми, необхідно спиратися на наступні принципи:

1. Принцип системності корекційних, профілактичних і розвиваючих задач.
2. Принцип єдності корекції і діагностики.
3. Принцип пріоритетності корекції каузального типу.
4. Діяльнісний принцип корекції.
5. Принцип врахування вікових психологічних та індивідуальних особливостей клієнта.
6. Принцип комплексності методів психологічного впливу.
7. Принцип активного залучення найближчого соціального оточення до участі в корекційній програмі.
8. Принцип опори на різні рівні організації психічних процесів.
9. Принцип програмованого навчання.
10. Принцип зростання складності.
11. Принцип врахування обсягу і ступеня розмаїтості матеріалу.
12. Принцип врахування емоційної складності матеріалу.

1. Принцип системності корекційних, профілактичних і розвиваючих задач. Цей принцип указує на необхідність присутності в будь-якій корекційній програмі задач трьох видів: корекційних, профілактичних і розвиваючих. Тут знаходить висвітлення закон нерівномірності розвитку. Тому при визначенні цілей і задач корекційно-розвиваючої програми не можна обмежуватися лише актуальними на сьогоднішній день проблемами і труднощами розвитку дитини, а потрібно виходити з найближчого прогнозу розвитку. Крім того, будь-яка програма психологічного впливу на дитину повинна бути спрямована не просто на корекцію відхилень у розвитку, на їхнє попередження, але і на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості.

Таким чином, цілі та задачі будь-якої корекційно-розвиваючої програми повинні бути сформульовані як система задач трьох рівнів:

корекційного — виправлення відхилень і порушень розвитку, вирішення труднощів розвитку;

профілактичного — попередження відхилень і труднощів у розвитку;

розвиваючого — оптимізація, стимулювання, збагачення змісту розвитку.

Тільки єдність перерахованих видів задач може забезпечити успіх і ефективність корекційно-розвиваючих програм.

2. *Принцип єдності корекції і діагностики.* Цей принцип відбиває цілісність процесу надання психологічної допомоги в розвитку клієнта як особливого виду діяльності практичного психолога.

3. *Принцип пріоритетності корекції каузального типу.* У залежності від спрямованості виділяють два типи корекції: 1) симптоматичну і 2) каузальну (причинну).

Симптоматична корекція спрямована на подолання зовнішньої сторони труднощів розвитку, зовнішніх ознак, симптомів цих труднощів. Навпроти, корекція *каузального* типу передбачає усунення і нівелювання причин, що породжують самі ці проблеми і відхилення в розвитку клієнта. Очевидно, що тільки усунення причин, що лежать в основі порушення розвитку, може забезпечити найбільш повне вирішення проблем, ними викликаних. Принцип пріоритетності корекції *каузального* типу означає, що пріоритетною метою проведення корекційних заходів повинне стати усунення *причин* труднощів і відхилень у розвитку клієнта.

4. *Діяльнісний принцип корекції.* Теоретичною основою для формулювання зазначеного принципу є теорія психічного розвитку дитини, розроблена в працях А.Н. Леонт'єва, Д.Б. Ельконіна, центральним моментом якої є положення про роль діяльності в психічному розвитку дитини.

5. *Принцип врахування вікових психологічних та індивідуальних особливостей клієнта.* Цей принцип вимагає відповідності ходу психічного та особистісного розвитку клієнта нормативному розвитку, з одного боку, і визнання безперечного факту унікальності і неповторності конкретного шляху

розвитку особистості — з іншого. Нормативність розвитку варто розуміти як послідовність вікових періодів, що змінюють один одного, вікових стадій онтогенетичного розвитку.

6. *Принцип комплексності методів психологічного впливу.* Принцип комплексності методів психологічного впливу, будучи одним з найбільш прозорих і очевидних принципів побудови корекційно-розвиваючих програм, затверджує необхідність використання всього різноманіття методів, технік і прийомів з арсеналу практичної психології.

7. *Принцип активного залучення найближчого соціального оточення до участі в корекційній програмі.* Принцип визначається тією роллю, що грає найближче коло спілкування в психічному розвитку клієнта. Система відносин дитини з близькими дорослими, особливості їхніх міжособистісних відносин і спілкування, форми спільної діяльності, способи її здійснення складають найважливіший компонент соціальної ситуації розвитку дитини, визначають зону її найближчого розвитку. Тобто об'єктом розвитку є не ізольована дитина, а цілісна система соціальних відносин.

8. *Принцип опори на різні рівні організації психічних процесів.* При складанні корекційних програм необхідно спиратися на більш розвинуті психічні процеси і використовувати методи, що їх активізують. Це ефективний шлях корекції інтелектуального і перцептивного розвитку. Розвиток людини не є єдиним процесом, він гетерохронний. Тому найчастіше в дитячому віці відстає розвиток довільних процесів, у той же час мимовільні процеси можуть стати основою для формування довільності в її різних формах.

9. *Принцип програмованого навчання.* Найбільш ефективно працюють програми, що складаються з ряду послідовних операцій, виконання яких спочатку з психологом, а потім самостійно приводить до формування необхідних вмінь і дій.

10. *Принцип ускладнення.* Кожне завдання повинне проходити ряд етапів: від мінімально простого — до максимально складного. Формальна складність матеріалу не завжди збігається з його психологічною складністю.

Найбільш ефективна корекція на максимальному рівні труднощів доступна конкретній людині. Це дозволяє підтримувати інтерес у корекційній роботі і дає можливість клієнтові відчувати радість досягнення.

11. Врахування обсягу і ступеня розмаїтості матеріалу. Під час реалізації корекційної програми необхідно переходити до нового матеріалу тільки після відносної сформованості того або іншого вміння. Збільшувати обсяг матеріалу і його розмаїтість необхідно поступово.

12. Врахування емоційної складності матеріалу. Проведені ігри, заняття, вправи, пропонований матеріал повинні створювати сприятливе емоційне тло, стимулювати позитивні емоції. Корекційне заняття обов'язково повинно завершуватися на позитивному емоційному тлі. Успіх корекційної роботи залежить насамперед від правильної, об'єктивної, комплексної оцінки результатів діагностичного обстеження. Корекційна робота повинна бути спрямована на якісне перетворення різних функцій, а також на розвиток різних здібностей клієнта.

Види корекційних програм

Для здійснення корекційних впливів необхідне створення і реалізація певної моделі корекції: *загальної, типовий, індивідуальної.*

Загальна модель корекції — це система умов оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона передбачає розширення, поглиблення, уточнення уявлень людини про навколишній світ, про людей, суспільні події, про зв'язки і відносини між ними; використання різних видів діяльності для розвитку системності мислення, аналітичного сприйняття, спостережливості і т.д.; охоронний характер проведення занять, що враховує стан здоров'я клієнта (особливо в клієнтів, що пережили післятравматичний стрес, що знаходяться в несприятливих соціальних і фізичних умовах розвитку). Необхідний оптимальний розподіл навантаження протягом заняття, дня, тижня, року, контроль і врахування стану клієнта.

Типова модель корекції заснована на організації практичних дій на різних основах; спрямована на оволодіння різними компонентами дій і поетапне формування різних дій.

Індивідуальна модель корекції містить у собі визначення індивідуальної характеристики психічного розвитку клієнта, його інтересів, навченості, типових проблем; виявлення провідних видів діяльності або проблем, особливостей функціонування окремих сфер, у цілому, визначення рівня розвитку різних дій; складання програми індивідуального розвитку з опорою на більш сформовані сторони, дії провідної системи для здійснення переносу отриманих знань у нові види діяльності і сфери життя конкретної людини.

Існують *стандартизовані* і *вільні* (орієнтовані на даний момент) корекційні програми.

У *стандартизованій програмі* чітко розписані етапи корекції, необхідні матеріали, вимоги до учасників даної програми; перед початком здійснення корекційних заходів психолог повинний перевірити можливості реалізації всіх етапів програми, наявність необхідних матеріалів, відповідність можливостей учасників даної програми.

Вільну програму психолог складає самостійно, визначаючи цілі і задачі етапів корекції, продумуючи хід зустрічей, намічаючи орієнтири результату досягнень для переходу до наступних етапів психокорекції.

Цілеспрямований вплив на клієнта здійснюється через *психокорекційний комплекс*, що складається з декількох взаємозалежних блоків. Кожен блок спрямований на вирішення різних задач і складається з особливих методів і прийомів.

Психокорекційний комплекс містить у собі *чотири основних блоки*:

1. Діагностичний.
2. Установчий.
3. Корекційний.
4. Блок оцінки ефективності корекційних впливів.

Діагностичний блок. Ціль: діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення факторів ризику, формування загальної програми психологічної корекції.

Установчий блок. Ціль: активізація бажання взаємодіяти, зняття тривожності, підвищення впевненості клієнта в собі, формування бажання співпрацювати з психологом і що-небудь змінити у своєму житті.

Корекційний блок. Ціль: гармонізація та оптимізація розвитку клієнта, перехід від негативної фази розвитку до позитивної, оволодіння способами взаємодії зі світом і самим собою, певними способами діяльності.

Блок оцінки ефективності корекційних впливів. Ціль: вимір психологічного змісту і динаміки реакцій, сприяння появі позитивних поведінкових реакцій і переживань, стабілізація позитивної самооцінки.

Основні вимоги до складання психокорекційної програми

При складанні психокорекційної програми необхідно враховувати наступні моменти:

- чітко формулювати цілі корекційної роботи;
- визначити коло задач, що конкретизують цілі корекційної роботи;
- вибрати стратегію і тактику проведення корекційної роботи;
- чітко визначити форми роботи із клієнтом (індивідуальна, групова або змішана);
- відібрати методики і техніки корекційної роботи;
- визначити *загальний* час, необхідний для реалізації всієї корекційної програми;
- визначити частоту необхідних зустрічей (щодня, 1 раз на тиждень, 2 рази на тиждень, 1 раз на два тижні і т.д.);
- визначити тривалість кожного корекційного заняття (від 10—15 хвилин на початку корекційної програми до 1,5—2 годин на заключному етапі);
- розробити корекційну програму і визначити зміст корекційних занять;

– планувати форми участі інших осіб у роботі (при роботі з родиною – підключення родичів, значущих дорослих і т.д.);

– реалізувати корекційну програму (необхідно передбачити контроль динаміки ходу корекційної роботи, можливості внесення доповнень і змін у програму);

– підготувати необхідні матеріали й обладнання.

По завершенні корекційних заходів складаються психологічні та психолого-педагогічні висновки про цілі, задачі і результати реалізованої корекційної програми з оцінкою її ефективності.

***Методи, що використовуються в консультаційно-корекційній
роботі практичного психолога.***

Бесіда – метод встановлення безпосередньої взаємодії з клієнтом, що дозволяє одержати від нього необхідну інформацію за допомогою попередньо підготовлених питань.

Вимоги до організації і проведення психокорекційної бесіди

1. Підготовка до бесіди, створення довірчої обстановки.
2. Бесіда повинна тривати 30-50 хвилин (у деяких випадках тривалість збільшується).

3. Проводиться бесіда тільки при добровільній згоді клієнта.

4. Під час бесіди необхідно підтримувати відповідну обстановку.

У приміщенні, де буде проводитися бесіда психолога і клієнта, не повинно бути сторонніх, санітарно-гігієнічні умови зобов'язані бути нормальними (температура, свіже повітря, відсутність шумів, освітлення). Можна використовувати невелике затемнення, тиху музику і т.д.

5. Розмову варто будувати з урахуванням вікових особливостей клієнтів.

6. Психолог повинний попередньо для себе сформулювати мету бесіди і скласти зразкові питання.

7. Вести бесіду треба тактовно, не зачіпаючи значущих для клієнта (або іншої людини) людей, не кривдячи їх необережними зауваженнями, не прагнучи «викрити» самого клієнта.

8. Питання треба ставити чітко, у доброзичливому тоні.

9. Необхідно стежити, щоб питання «не нав'язували» клієнтові які-небудь форми відповіді. Якщо людина сильно «затиснута» і соромлива, їй можна запропонувати кілька варіантів відповідей на вибір.

10. Кращі питання – непрямі (пряме питання: «Ти свій вільний час проводиш із друзями на вулиці?»; непряме питання: «Чим ти любиш займатися у вільний час?»).

11. Разом з тим питання повинні давати клієнтові можливість вільної відповіді.

12. Варто уникати включення оцінних суджень або окремих оцінних слів у питання. Наприклад: «Де це ти гуляв учора під час уроку математики?» (У питанні звучить оцінка: «Ти прогульник!»); «Що з тобою трапилося? Чому ти не був учора на уроці математики?» – оцінки в питанні немає).

13. Лейтмотивом бесіди не повинне бути прагнення психолога будь-що «вивудити» інформацію в клієнта. Співрозмовник повинний почувати орієнтовну спрямованість розмови, повинний відчувати, що він надзвичайно цікавий психологові як особистість, що психолог щиро схвильований його проблемами і хоче допомогти.

14. Для уточнення якої-небудь інформації, для розуміння суті проблеми найкраще використовувати в розмові таку форму питання: «Чи правильно я тебе зрозумів, ти хотів сказати ... ».

15. Психолог завжди повинний пам'ятати, що бесіда – це досить могутній спосіб впливу на клієнта, і при грамотному її проведенні по ходу бесіди вже починається серйозна корекційна робота.

16. Якщо психолог відчуває, що бесіда не виходить, її в такому випадку треба припинити. Інакше ведення бесіди може нанести непоправну шкоду для всієї подальшої корекційної роботи.

Зразковий тест-опитувальник ведення бесіди

(Метою опитування є визначення особливостей мотиваційно-потребнісної сфери підлітка).

1. Як звати учня? Його стать?

2. Скільки років підліткові?

3. У якому класі він вчиться?

4. Чи давно вчиться в даній школі? Якщо прийшов з іншої школи, чи може порівняти їх? Пояснити різницю в особливостях викладання, взаєминах між ним і вчителями, однолітками; різницю в особливостях шкільного життя та у своєму емоційному відношенні до нього?

5. Чи подобається підліткові вчитися? Що саме подобається і що не подобається? Чи є улюблений предмет?

6. Яке заняття прогуляв би?

7. Як би він проранжував нижче запропоновані види роботи, розташувавши їх за ступенем уподобання? Які заняття хотів би додати, що відкинути?

Перелік занять:

- читати художню літературу;
- працювати з комп'ютером;
- майструвати що-небудь своїми руками;
- вивчати людину, її поведінку, особливості її внутрішнього світу;
- гуляти з друзями;
- дивитися телевізор;
- працювати в будинку, у городі, на дачі;
- нічого не робити;
- їсти солодощі;
- купувати собі всякі потрібні речі (одяг, взуття та інше);
- доглядати за тваринами.

(Для проведення міні-дослідження в ході бесіди найкраще всі ці види занять написати на окремих картках. Учень повинний буде них розкласти за

ступенем переваги і додати до них свої можливі варіанти, дописавши їх на листі папера).

8. Яким підліток уявляє своє майбутнє? (професію, кар'єру, родину, матеріальне становище).

9. Чи є у школяра друзі, чи багато їх?

10. У чому різниця між приятелем та іншими? Якими якостями вони відрізняються?

11. Чи може бути другом доросла людина? Батько, вчитель? Якщо — «ні», то чому?

12. Як думає учень: чи треба дружити із самим собою? Що це значить? Чи можна бути другом собі все життя? Як це зробити?

13. У житті «усі тече, усе змінюється». Чи може підліток уявити себе, допустимо через 2-3 роки? Що саме з ним відбудеться до цього часу?

Різновид бесіди – метод інтерв'ю. Ціль інтерв'ю: аналіз унікальної ситуації клієнта для відтворення в ході спільної бесіди з ними особливостей психічного складу індивіда, виявлення в ньому можливостей більш продуктивного вирішення різних життєвих задач.

Метод інтерв'ю (за Г.С. Абрамовою).

Основні етапи методу інтерв'ю, їх короткий зміст.

1. Структурування досягнень взаєморозуміння. Встановлення контакту з клієнтом, прийняття його особистості. Умовно називається «Привіт!». За часом триває від декількох секунд до 10 хвилин. Якщо протягом цього часу не вдалося встановити взаєморозуміння, інтерв'ю варто перервати і перенести на інший день.

2. Виділення проблеми клієнта. Умовна назва «У чому проблема?» Основна задача ведення інтерв'ю на цій стадії – зрозуміти, як сам клієнт сприймає, переживає і розуміє виниклу в його житті проблемну ситуацію. Тут особливо перевіряється мистецтво психолога правильно задавати питання. Психологові варто дуже уважно стежити за тим, щоб не нав'язувати клієнтові

не властивих йому переживань, світовідчужань, розумінь. Краща така форма питання: «Чи правильно я вас зрозумів, ви вважаєте, що...?».

3. Виділення бажаного для клієнта результату, вирішення проблемної ситуації. Умовна назва «Що ви хочете?». На цьому етапі розвитку інтерв'ю важливо зрозуміти, які ідеальні уявлення клієнта про самого себе, яким бачиться йому найбільш сприятливий варіант вирішення проблемної ситуації. Важливо зрозуміти особливості уявлень, клієнта про те, яким повинен бути він сам, його дії, поведінка, щоб клієнт зміг знайти для себе найбільш підходящий варіант вирішення проблемної ситуації. Іноді це самий тривалий етап в інтерв'ю.

4. Основним у роботі з клієнтом є пошук альтернативних рішень для виходу з проблемної ситуації. Умовна назва: «Що можна зробити ще з цього приводу?». Цей етап інтерв'ю може бути вирішальним, він вимагає всебічного вивчення особистісної проблеми клієнта і вивчення реальних можливостей індивіда для її вирішення. Як ні на якому іншому етапі тут особливо від психолога вимагається високий професіоналізм. Потрібно вміти «повертати» перед клієнтом його особистісну проблему різними гранями, виділяти в ній усе нові і нові значущості, прогнозувати можливий розвиток ситуації та обговорювати характер реагування на ті або інші обставини всіх учасників взаємодії. Психологові варто остерігатися нав'язування клієнтові своїх варіантів проблеми, тому що вони можуть бути неприйнятними для іншої людини. Розвертаючи особистісну проблему клієнта та аналізуючи його потенційні можливості, необхідно настановити співрозмовника на вибір варіанта, що виявився б діючим для нього і відповідав би особистісним особливостям клієнта, міг би бути їм реалізований. Варіант поведінки клієнт вибирає сам.

5. Проводиться узагальнення роботи всіх попередніх етапів, і клієнт стимулюється до дії. Показником ефективності консультативно-корекційної роботи є зміна характеру переживань людини в позитивному напрямку.

Опис і психологічний зміст прийомів і способів психокорекції

<i>Способи впливу</i>	<i>Можлива форма</i>	<i>Зміст способу і типові умови застосування</i>
Проста пропозиція	«Я пропоную Вам зробити наступне...»	Використовується в ситуації, коли клієнт фактично готовий до названої дії, але в силу особливостей своєї нерішучої натури ніяк не може її почати. Прийняття життєво важливих рішень пропонувати не можна.
Парадоксальна інструкція	«Пропоную Вам продовжити те, що Ви робите.»	Застосовують з метою доведення протиріч клієнта до такого ступеня гіперболізації, що стає очевидною їхня вузькість і нереалістичний характер. Деякі клієнти починають при цьому відчувати сміховинність переживань, що були викликані даною ситуацією. Не можна рекомендувати ригідним, схильним до зацикленості особистостям.
Фантазувати	«Уявіть собі вашу проблему. Опишіть, що ви відчуваєте, бачите, чуєте. Спробуйте представити, якою вам би хотілося бачити її в приємних для вас ситуаціях? Що б ви тоді робили, говорили, почували? Але на дану проблему можна подивитися і ще як-небудь. Спробуйте. А може ми зможемо ще щось побачити в цій ситуації? Якимось інакше пояснити в ній поведінку інших людей, свою власну?»	Спектр дії фантазування дуже широкий. Використовується як для відтворення та аналізу обставин, що травмують, розуміння особливостей реагування клієнта на психогенну ситуацію, так і для корекції поведінки, висловлювань і перенесення клієнта в яку-небудь подібну ситуацію. Даний прийом один з основних, він розвиває рефлексію клієнта. Формує його здатність по-різному дивитися на ситуацію, що травмує. Застосовувати треба постійно, однак при цьому неприпустима оцінка висловлювань, дій, переживань, думок клієнта. Психолог приймає інтерпретації клієнта і лише хоче сказати йому, що «щось» клієнт просто упустив у своєму баченні ситуації.

<p>Інтерпретація психологом ситуації клієнта і запрошення його до нового бачення ситуації</p>	<p>«Тому що ми з вами з'ясували, який психологічний ефект може мати місце в даній ситуації, то спробуйте не поспішати з висновками, зіштовхнувшись з подібними обставинами». «Отже, як же бачиться нам ваша ситуація?»</p>	<p>Обов'язково передбачається інформування клієнта в області психологічних знань і вмінь. На базі їх дається чітка рекомендація клієнтові, що психологічно доцільно робити в схожих ситуаціях, а що робити не слід.</p>
<p>Порада (побажання), пропозиція клієнтові, засновані на новій інформації. Саморозкриття психолога перед клієнтом</p>	<p>«Ви знаєте, зі мною колись теж трапалося щось подібне... Чітко пам'ятаю ті переживання. Як зараз бачу себе в цій ситуації, свої дії, поведінку.»</p>	<p>Суть саморозкриття життєвої ситуації психологом полягає в тому, щоб максимально ідентифікуватися зі сприйняттям клієнтом даної проблеми. Можна використовувати на початку інтерв'ю для встановлення контакту з клієнтом, а також на стадії пошуку альтернативних шляхів вирішення проблеми. З цією метою розповісти, як сам психолог повів би себе в подібній ситуації, показати, як можна в цій ситуації діяти.</p>
<p>Включення психологічного механізму «зворотного зв'язку»</p>	<p>«Дуже добре вас розумію... Так, вам можна поспівчувати... Охоче вірю, що відразу і не знайдеш, що відповісти в подібній ситуації.»</p>	<p>Зворотний зв'язок дозволяє клієнтові зрозуміти, як психолог сприймає його життєву ситуацію, і встановити певне емоційне відношення до нього, позитивне або негативне, у залежності від чітких або нечітких сигналів, що посилаються в ході зворотного зв'язку.</p>
<p>Відкриті питання</p>	<p>«Хто? Де? Коли? Чому? Як? Опишіть докладно вашу зустріч із сином після школи.»</p>	<p>Відкриті питання дозволяють одержати додаткову, відносно достовірну інформацію про проблему клієнта. Використовуються часто при аналізі ситуації.</p>

Закриті питання	«Ніяк не можу зрозуміти, яку позицію ви відстоюєте: таку... або таку...» (Дається чіткий опис кожного варіанта поведінки).	Цей тип питання застосовують у тих випадках, коли клієнт висловлюється неясно, суперечливо, уникає прямої відповіді.
Повтор-переказ	«Чи правильно я зрозумів вас, ви говорите, що ця ситуація викликає у вас такі... почуття, приводить у такий... стан?»	Дозволяє переконати клієнта, що психолог його розуміє, а також уточнити деякі обставини. Психолог аналізує ситуацію, поведінку, дії, характерні переживанням клієнта.
Логічні ланцюжки	«Давайте спробуємо простежити логіку ваших міркувань, якими переживаннями можуть супроводжуватися події, до яких дій і вчинків вони вас підштовхують?»	Приєм може показати клієнтові, чим насправді можуть бути викликані його переживання і дозволяє спрогнозувати подальші дії. Використовується він для навчання клієнта прогнозуванню, для ілюстрації помилково обраного способу поведінки внаслідок логічно помилкових міркувань.
Емоційне узагальнення	«Давайте з вами ще раз переживемо цей момент. Згадаємо всі помилки, відзначимо почуття, що змогли б викликати у вас акцентуовані обставини.»	Приєм використовується для полегшення розуміння клієнтом характеру власних переживань, для формування навичок «бачення» власних емоцій і почуттів, вміння про них говорити. Можна використовувати в ході всієї роботи з клієнтом.
Узагальнення, що впливає	«Отже, ми прийшли з вами до висновків, що дозволять вам поміняти характер вашого відношення до ситуації.»	Приєм дасть можливість підбити загальний підсумок інтерв'ювання, це допоможе клієнтові осмислити узагальнення, зробити конкретні кроки в реальному житті. Використовують прийом як у ході інтерв'ю, роблячи висновки по окремих проблемах, так і наприкінці його, підводячи загальний підсумок розмови.

Оцінка ефективності психокорекційних заходів

Ефективність корекційного впливу може бути оцінена з погляду:

- а) вирішення реальних труднощів розвитку;
- б) постановки цілей і задач корекційної програми.

Необхідно пам'ятати, що ефекти корекційної роботи виявляються протягом досить тривалого часового інтервалу: у процесі роботи, до моменту завершення і т.д. Так, корекційна програма може не претендувати на повне вирішення труднощів розвитку, а ставити більш вузьку мету в обмеженому часовому інтервалі.

Оцінка ефективності корекції може мінятися в залежності від того, хто її оцінює, оскільки позиція учасника корекційного процесу значною мірою визначає підсумкову оцінку її успішності.

Наприклад, *для клієнта* основним критерієм успішності своєї участі в програмі буде емоційне задоволення від занять і зміна емоційного балансу в цілому на користь позитивних почуттів і переживань. *Для психолога*, відповідального за організацію і здійснення корекційної програми, головним критерієм оцінки стане досягнення поставлених у програмі цілей. *Для осіб з оточення клієнта* ефективність програми буде визначатися ступенем задоволення їхнього запиту, мотивів, що спонукали звернутися по психологічну допомогу, а також особливістю усвідомлення ними проблем і задач, що стоять перед ними, безпосередньо пов'язаних із проблемами клієнта.

Аналіз факторів і умов, що впливають на ефективність корекційної роботи, показав, що істотне значення для досягнення запланованого ефекту має *інтенсивність корекційних заходів*.

Корекційні заняття повинні проводитися не менш 1 разу на тиждень тривалістю 1-1,5 години. Інтенсивність корекційної програми визначається не тільки тривалістю часу занять, але і насиченістю їхнього змісту, розмаїтістю використовуваних ігор, вправ, методів, технік, а також мірою активної участі в заняттях самого клієнта.

Фактори, що визначають ефективність психокорекції

1. Очікування клієнта.
2. Значення для клієнта звільнення від наявних проблем.
3. Характер проблем клієнта.
4. Готовність клієнта до співробітництва.
5. Очікування психолога, що здійснює корекційні заходи.
6. Професійний і особистісний досвід психолога.
7. Специфічний вплив конкретних методів психокорекції.

В міру поширення психокорекційної допомоги питання про оцінку її ефективності стає все більш актуальним. Це відноситься як до тимчасових аспектів роботи психолога (швидкий і ефективний вплив), так і до якості корекційної роботи. Для того щоб можна було говорити про порівнянність результатів корекційного впливу, необхідно пам'ятати наступне:

- оцінка ефективності корекційного впливу вимагає чіткого визначення методів. У практиці найчастіше дуже важко виділити якийсь один метод, тому що в корекційних цілях більшість психологів використовують сполучення різних методів;

- навіть певний метод в руках фахівців різної кваліфікації дає різні результати. Для порівнянної оцінки ефективності вивчення ефективності повинно проходити на гомогенному матеріалі, причому група клієнтів повинна формуватися як випадкова вибірка, що є досить складним з практичної та етичної точок зору;

- оцінку роботи повинні давати незалежні експерти, незалежні фахівці, при цьому доцільно, щоб експерт не був би обізнаний про метод, що застосовується, що виключало б можливий вплив на його оцінку власних уявлень про метод;

- варто враховувати структуру особистості психолога, ступінь виразності в нього якостей, необхідних для прогнозування успішності впливу;

- необхідно порівнювати безпосередні і віддалені результати психокорекційного впливу (це особливо важливо при особистісно-

орієнтованому впливі); необхідно враховувати теоретичні орієнтації психолога, що впливають на його професійні цілі і задачі, а також відношення психолога до професії і його уявлення про свої професійні якості;

– при груповій формі корекційної роботи необхідно враховувати професійні можливості психолога, спрямовані на використання своїх індивідуальних якостей для оптимізації психокорекційного впливу, оптимальний рівень активності психолога при роботі з групою, його об'єктивне значення в залежності від фази розвитку групи.

Який би змістовий критерій ефективності ні аналізувався, у будь-якому випадку мова йде про наступні групи перемінних, що характеризують психокорекційний вплив:

- зміни у внутрішньому світі, що суб'єктивно переживає клієнт;
- параметри, що об'єктивно реєструються (експертом, спостерігачем) і які характеризують зміни в різних модальностях світу людини;
- стійкість змін у наступному (після впливу) житті людини.

При оцінці ефективності впливу можуть використовуватися об'єктивні психофізіологічні методи, що реєструють вегетативно-соматичні, фізіологічні і психічні функції. Пошук критеріїв ефективності психокорекційного впливу завжди буде вимагати обліку своєрідності механізмів порушень, використовуваних методів впливу і тих цілей, що прагнуть реалізувати з їх допомогою.

Самоаналіз консультаційно-корекційної роботи здобувача-практиканта

Починається з аналізу мети. Буває так, що в ході занять, у ході додаткових психолого-педагогічних досліджень уточнюється проблема клієнта, іноді вона видозмінюється. Тому при аналізі мети треба врахувати, у якому ступені піддалася видозмінам сама мета консультаційно-корекційної роботи, у результаті яких додаткових даних про клієнта були отримані нові доводи, додаткові дані про життєву ситуацію людини і т.п. Вказати, як у

результаті цих перетворень стала звучати мета, якого напрямку набула консультативно-корекційна робота в остаточному підсумку.

Якщо стратегічні і тактичні цілі практично не піддавалися перетворенням, то більш докладний аналіз починається при з'ясуванні ступеня реальної відповідності корекційних методів цілям і задачам проведеної роботи.

Для цього треба зробити критичний звіт про те, наскільки продуктивна або непродуктивна була робота з клієнтом за допомогою того або іншого методу. Чим студент це пояснює.

Відзначити, які методи і чому мали більший ефект, а які менший.

Припустити, чи можна знайти ще який-небудь підхід у роботі з даною проблемою.

Якщо були які-небудь невдачі, варто зупинитися докладніше на цих моментах і спробувати дати пояснення причин, що призвели до цього.

Періодичність і тривалість занять. Необхідно вказати, наскільки ефективним виявився той варіант, що був запропонований у програмі. Особливо зупинитися на частоті занять та їх тривалості.

Місце проведення. Чи зручно було обране місце і час, чи відповідало воно рішенням тих задач, що ставилися в ході корекційної роботи.

Якщо паралельно велася робота з батьками, вчителями, то вказати, у яких формах вона протікала, наскільки була ефективною. Що саме вдалося провести вдало, які моменти корекційної роботи виявилися найбільш продуктивними, які – ні.

У висновку самоаналізу студент пропонує свої рекомендації з удосконалення корекційної програми. Навички подібного самоаналізу психологові варто практикувати все життя. Це підвищить його професіоналізм.

Загальні правила консультування при психічних і поведінкових розладах у дітей і підлітків.

1. При обстеженні дітей і підлітків використовуйте індивідуальний похід до кожної дитини.

2. Пам'ятайте, що рівень нормального розвитку в дитячо-підлітковому віці дуже варіативний.

3. Майте на увазі, що рівень розвитку пізнавальної сфери дітей і підлітків часто недостатній для використання інсайт-орієнтованих і інтроспективних підходів, що застосовуються у дорослих.

4. Установити контакт із підлітком нелегко, але це життєво необхідно для створення «терапевтичного альянсу»: визначите, чим цікавиться підліток, звертайтеся до нього через призму його інтересів.

5. Не моралізуйте, не засуджуйте.

6. Пам'ятайте, що основна задача підліткового періоду полягає в тому, щоб поступово стати незалежним, відокремитися від батьківської родини і визначити свій власний життєвий шлях. Спілкування з однолітками – найважливіше джерело емоційної підтримки підлітка в цьому перехідному періоді.

7. Зберігайте нейтральність, намагайтеся не критикувати ні батьків, ні однолітків підлітка.

8. Велика частина роботи з підлітком неминуче містить у собі компонент переносу; перша реакція підлітка визначається тим, що він розглядає психолога як батька.

9. Найкраще – намагатися, щоб підліток сприймав вас то як гарного батька, то як «свого хлопця», але це не повинно досягатися за рахунок критики реальних батьків і реальних однолітків підлітка.

10. У своєму підході до підлітків, їхніх батьків і однолітків ви повинні враховувати розмаїтість їхніх характерів, бути гнучким, проникливим і творчим.

11. Уникайте шаблонності в лікуванні психічних розладів у дітей і підлітків.

12. У лікуванні багатьох дітей і підлітків будьте готові до комбінованого застосування різних психологічних методик і взаємодії з фахівцями суміжних спеціальностей.

13. Уникайте сугестивних питань.

За ступенем сугестивності постановки питання варто розрізняти чотири типи питань, що приблизно звучать так:

1. Будь ласка, розкажіть, що вас сюди привело?
2. Відчуваєте ви які-небудь чи болі ні?
3. Чи відчуваєте ви які-небудь болі?
4. Чи правда, що ви відчуваєте болі?

Тип 1 ми називаємо позбавленим сугестивного відтінку; *тип 2* – альтернативна постановка питання, *тип 3* – пасивне сугестивне питання і *тип 4* – активне сугестивне питання.

ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА

Психопрофілактика – це робота з попередження можливого неблагополуччя в психічному та особистісному розвитку, із забезпечення психологічних умов для сприятливого розвитку особистості на всіх етапах онтогенезу. Психопрофілактична діяльність спрямована на формування загальної психологічної культури, створення умов для розвитку та своєчасне запобігання виникненню порушень у становленні особистості. Така робота може проводитися з дітьми, батьками, особами, які їх замінюють, педагогами, співробітниками компанії і т.д.

Мета психопрофілактики - це своєчасне визначення і усунення факторів, що ведуть до відхилень у розвитку або поведінці. Одним з найважливіших завдань психопрофілактики є формування установок на здоровий спосіб життя.

У широкому розумінні психопрофілактика дітей і дорослих передбачає проведення психологічних заходів, які зміцнюють, покращують і зберігають психічне здоров'я і самопочуття; запобігають виникненню фобій, невротичних розладів; протидіють емоційному вигоранню, стресовому впливу; вирішують проблеми психічної організації на особистісному, поведінковому та екзистенційному рівнях.

Фахівці виділяють кілька етапів (рівнів) психопрофілактики: первинну; вторинну та третинну.

Стратегічним пріоритетом первинної психопрофілактики є створення цілої системи позитивної профілактики, котра зорієнтована не на проблему та її наслідки, а на потенційний захист від можливих загроз психічному здоров'ю і розвитку особистості, а також на розкриття та активізацію її психосоціальних ресурсів.

Можна виділити кілька видів первинної психологічної профілактики:

1. Виховання у населення психологічної грамотності.
2. Просвітницька робота, яка стосується питань стресових ситуацій, їх наслідків, методів профілактики і способів протистояти їм.
3. Запобігання деструктивних міжособистісних відносин.
4. Навчання прийомам саморегуляції.
5. Освоєння навичок звільнення від девіантної поведінки і шкідливих звичок.

Вторинна психопрофілактика спрямована на створення системи ранньої діагностики так званої «групи ризику», тобто того кола осіб, у яких проблеми в психічному (особистісному) розвитку чи поведінці вже чітко позначилися; її головне завдання - подолати ці труднощі до того, як індивід стане соціально або емоційно некерованим.

Третинна психопрофілактика полягає у безпосередній роботі з окремими особами, в котрих спостерігаються яскраво виражені проблеми особистісного, навчального чи поведінкового характеру.

Для прикладу наведемо психопрофілактичну модель психологічного супроводу навчально-виховного процесу.

<i>Рівень</i>	<i>Основні завдання</i>	<i>Види діяльності</i>	<i>Форми і методи роботи</i>
„Первинна” профілактика	<p>1. Виявлення та усунення несприятливих факторів освітнього середовища, які можуть викликати порушення психологічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу.</p> <p>2. Підвищення стійкості особистості до негативних впливів освітнього середовища</p>	Психологічна просвіта, навчальна діяльність, психологічна прогностика, організаційно-методична робота	<ul style="list-style-type: none"> - Соціально-психологічний моніторинг освітнього середовища; - проектування тенденцій розвитку між групових взаємин у навчальному закладі; - уроки та факультативи із психології; тиждень психології, психологічні олімпіади, вікторини, конкурси; - психологічно-педагогічні семінари, студії, тренінги, ділові ігри, лекції; - інформаційні засоби (стенди, газети, інформаційні куточки)
„Вторинна” профілактика	<p>1. Своєчасне виявлення у дітей труднощів у навчанні та поведінці; первинна диференціація норми і патології.</p> <p>2. Подолання виявлених труднощів.</p> <p>3. Робота з дітьми „групи ризику”</p>	Психологічна діагностика, психологічне консультування, психологічна корекційно-розвивальна робота	<ul style="list-style-type: none"> - Психодіагностичні мінімуми; - поглиблене психодіагностичне обстеження; - психолого-медико-педагогічні консиліуми; - консультування батьків і педагогів; - корекційно-розвивальні заняття
„Третинна” профілактика	<p>1. Допомога дітям, які мають значні психологічні проблеми.</p> <p>2. Попередження можливого погіршення стану психічного здоров'я дітей, які отримують спеціальну медичну допомогу</p>	Диспетчерська діяльність, психологічна реабілітація	<ul style="list-style-type: none"> - Співпраця із фахівцями, які можуть надати відповідну допомогу (дефектологи, психоневропатологи, дитячі психіатри тощо); - корекційно-реабілітаційні заняття

Найважливішими *напрямами психопрофілактичної роботи*, за З. Кісарчук, є:

- профілактика стресових і постстресових станів;
- попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти тощо);
- психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення (пенсіонери, інваліди війни, праці, безробітні та ін.);
- робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;
- профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку вихованців дитячих будинків та учнів шкіл-інтернатів;
- профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія)

Психопрофілактична робота соціально-психологічної служби базується на:

- прогнозуванні можливих ускладнень у житті чи поведінці певного контингенту, який є основним об'єктом діяльності служби;
- визначенні соціально-психологічних умов, за яких ці ускладнення можна попередити або пом'якшити їх переживання;
- розробці системи заходів, які б забезпечували ці умови, із залученням до їх здійснення всіх зацікавлених сторін.

Основними *формами психопрофілактичної роботи* є: лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, «телефон довіри», «пошта довіри», психолого-педагогічні консилиуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів, довідників для молоді тощо.

Найпоширенішими формами психопрофілактичного впливу є:

1. Інформування. Це найпоширеніший напрямок роботи. Воно може здійснюватися у вигляді бесід, лекцій, перегляду фільмів, відеороликів і

поширення спеціалізованої літератури. Сенс підходу – це вплив на когнітивні процеси для підвищення здатності особистості приймати конструктивні рішення. Зазвичай використовується інформація, яка підтверджена статистичними даними.

2. Організація соціального оточення. Ця форма передбачає вплив на середовище. Може бути спрямована така психопрофілактика на педагогів, клас, школу, соціальну групу, сім'ю, конкретну особистість. Іноді об'єктом впливу стає ціле суспільство. Найчастіше для формування загальної негативної думки з приводу девіантної поведінки. Для реалізації цієї форми профілактики може створюватися соціальна реклама (наприклад, для вироблення установок на тверезість і здоровий образ життя). Тут особливе значення має участь засобів масової інформації.

3. Формування бажання вести здоровий спосіб життя. При такій формі роботи створюється уявлення про особисту відповідальність за своє здоров'я, гармонію зі своїм організмом і навколишнім світом. Також людина вчиться протидіяти несприятливим факторам і досягати стану, оптимального для конкретної ситуації.

4. Стимуляція особистісних ресурсів. Передбачає творче самовираження, заняття спортом, участь в групах психологічного зростання. У свою чергу, це забезпечує активність людини, її здоров'я і стійкість до впливу негативних зовнішніх факторів. Особливо важливою ця форма роботи є для забезпечення психопрофілактики дітей.

5. Мінімізація та усунення негативних наслідків деструктивної поведінки. Зазвичай ця форма роботи застосовується в тих випадках, коли дії, що відхиляються від норми, вже закріпилися в свідомості особистості. Основною метою є попередження рецидивів та їх небажаних наслідків.

6. Активне навчання важливим соціальним навичкам. Зазвичай воно реалізується через групові тренінги. Найбільш поширені такі їх типи:

- Тренінг вироблення життєвих навичок. Під ними прийнято розуміти найважливіші соціальні вміння. У першу чергу це уміння спілкуватися,

вибудовувати дружні зв'язки і вирішувати конфлікти. Не менш значущими є навички впевненої поведінки, самоконтролю, зміни себе в залежності від ситуації. Також сюди можна віднести здатність приймати відповідальність, відстоювати свої інтереси.

- Тренінг асертивності. Він заснований на ідеї, що девіантна поведінка безпосередньо пов'язана з емоційними порушеннями. Тому на занятті психолог навчає ефективно справлятися зі стресом, розуміти свої почуття й виражати їх припустимим чином. Також в процесі тренінгу підвищується самооцінка, стимулюється прагнення до самовизначення і розвитку позитивних цінностей.

- Тренінг резистентності. Це психопрофілактика негативного соціального впливу. В ході заняття формуються позитивні установки і виробляється опірність деструктивним чинникам.

За способом організації психопрофілактичної діяльності можна виділити індивідуальну, групову і сімейну форму роботи.

Зміст психопрофілактичної роботи шкільного психолога (за І.В. Дубровіною):

1. Психолог стежить за дотриманням у школі психологічних умов навчання і виховання, необхідних для нормального психічного розвитку і формування особистості учнів на кожному віковому етапі.

2. Психолог веде роботу зі створення сприятливого психологічного клімату в школі: оптимізує форми спілкування в педагогічному колективі, сприяє поліпшенню форм спілкування педагогів з учнями, батьків з дітьми й учнів між собою.

3. Психолог приділяє увагу попередженню можливих ускладнень у зв'язку з переходом учнів на наступну вікову ступінь. Особливого контролю потребують періоди: надходження дитини в школу, етап переходу з початкової школи в середню і період життєвого самовизначення (9-11 класи).

Профілактика педагогічної занедбаності – один з найважливіших аспектів психопрофілактичної роботи. Відомо, що по кількості скарг-запитів проблема педагогічної занедбаності, шкільної дезадаптації найпоширеніша.

Педагогічна занедбаність може виявлятися досить рано, ще в раннім дитинстві, будучи джерелом правопорушень неповнолітніх. Рішення проблеми ранньої профілактики антигромадської поведінки підлітків повинне починатися з попередження педагогічної занедбаності в дошкільному та у молодшому шкільному віці. Педагогічна занедбаність полягає в нерозвиненості, неосвіченості, невихованості дитини, у відставанні її розвитку від власних можливостей та вимог віку. При цьому поведінка дитини піддається корекції педагогічними засобами.

Динаміка та ознаки прояву педагогічної занедбаності

(за Р.В. Овчаровою).

	Дошкільний вік	Молодший школяр	Підліток
Рівні педагогічної занедбаності	Поведінковий рівень	Дидактичний рівень	Соціально-педагогічний рівень
Прояви	Неуспішність у рольовій грі, неспішність до майбутнього навчання (невідповідність рівня представлень дитини про навколишню дійсність віковим можливостям, дисгармонійність емоційно-вольової сфери, слабка мотивація, невміння виділяти спеціальні навчальні задачі), відхилення в поведінковій сфері.	Непідготовленість до навчання, неуспішність у навчанні й інших видах діяльності, нерозвиненість пізнавальних процесів, не сформованість мотивів навчання, перевага гри, порушення в сфері спілкування, неадекватність самооцінки, оцінки свого поведіння в групі однолітків.	Порушення в сфері відносин, у тому числі і до самого себе, затримка і низький рівень розвитку пізнавальних процесів, низька пізнавальна культура, патологічний розвиток характеру (акцентуації).

Профілактична робота	Спільна робота родини, дитячого саду і школи по підвищенню рівня педагогічної культури батьків, науково-методичного рівня педагогів, спільне програмування змісту профілактичної роботи, спільна практична діяльність по реалізації програми.
----------------------	---

Діагностичний лист причин педагогічної занедбаності учнів:

1 група

- низький педагогічний і культурний рівень батьків;
- неблагополуччя в родині (конфліктність, аморальність, асоціальність поведінки батьків);
- відсутність чіткої організації життя і діяльності дитини в родині, у побуті;
- порушення єдності вимог до дитини, їхньої послідовності;
- неправильне відношення до дитини (придушення особистості, погрози, фізичне покарання, надмірна опіка);
- незнання або невиконання вимог при підготовці дитини до навчання в школі, ненадання йому допомоги в читанні.

2 група

- слабка знання педагогами дитини, умов її виховання в родині;
- недостатня робота з психолого-педагогічної підготовки батьків школярів (молодших школярів);
- недостатня диференціація роботи з підготовки дітей до навчання в школі (організація їхнього навчання);
- слабка індивідуальна робота з подолання відхилень у поведінці і моральному розвитку дітей:
- перевага методики негативного стимулювання їхньої поведінки і діяльності;
- відсутність врахування емоційного стану дитини у призначенні навантаження;
- недостатнє керівництво формуванням міжособистісних відносин у групі (класі), зневага до керування ігровими відносинами дітей.

3 група

- відставання дитини в загальному розвитку (загальна недорозвиненість, слабе уявлення про навколишній світ);
- хворобливість;
- моральна невихованість;
- пробіли в знаннях, уміннях і навичках, неадекватність поведінки і спілкування:
- невідповідність до майбутнього виду діяльності.

Профілактика педагогічної занедбаності може вестися в двох напрямках. По-перше, це попередження її виникнення, тобто зняття зовнішніх причин, інтенсивне формування позитивних і гальмування негативних якостей, властивостей, сторін особистості. По-друге, це попередження її розвитку, тобто подолання виникаючих пробілів у розвитку, дітей, корекція поведінки, діяльності і відносин, зняття негативного емоційного стану дитини.

Схема обстеження дитини при усіх формах дезадаптації

1. Перевіряється, чи не порушені пізнавальні процеси (блок діагностичних методик на вербальний і невербальний рівень розвитку мови).
2. Перевіряється навченість дитини (задачі з дозованою роллю дорослого), сформованість елементів навчальної діяльності, внутрішнього плану дій, довільної регуляції поведінки.
3. Аналізуються особливості навчальної мотивації дитини, рівень домагань, інтереси.
4. Обов'язково перевіряються навчальні навички дитини, проглядаються його зошити по рідній мові, математиці, даються проби на читання, письма, рішення задач.
5. Виявляється емоційний компонент неуспішності: як дитина відноситься до поганої (задовільної) оцінки, яку одержує, типовий зворотний зв'язок від дорослих – батьків, учителів. Чи є сфера діяльності, що дозволяє

компенсувати неуспіх у навчанні, по можливості, відновлювати всю систему міжособистісних відносин дитини.

6. Виявляються типові види допомоги батьків дитині в навчальній діяльності: хто займається, як багато, які прийоми допомоги, який в цілому стиль сімейного виховання.

7. Вивчається передісторія дитини, дається докладний аналіз історії поведінки, аналіз проводиться самими батьками в ситуації консультивання.

Уміння взаємодіяти з такими дітьми складають найважливішу частину *профілактичної роботи педагога*. Стосовно учнів зі слабкою нервовою системою педагогам можна рекомендувати дотримувати такі правила:

- не ставити їх у ситуацію несподіваного питання, що вимагає швидкої відповіді:

- надавати достатній час на обмірковування і підготовку;

- бажано, щоб відповіді давалися не в усній, а в писемній формі; але не можна практикувати це постійно:

- у ситуації підготовки відповідей давати час для перевірки і виправлення написаного;

- по можливості запитувати дітей на початку уроку в першій половині шкільного дня;

- не вимагати відповідати новий, тільки що засвоєний матеріал; краще відкласти опитування на наступний урок;

- шляхом правильної тактики опитувань і заохочень (не тільки оцінкою але і висловленнями типу «молодець») формувати впевненість у своїх силах: обов'язково заохочувати за старанність, навіть якщо результат далекий від очікуваного;

- обережно оцінювати невдачі цих учнів – адже вони і самі досить болісно відносяться до них;

- у мінімальному ступені відволікати від роботи, створювати їм спокійну обстановку;

- учити переживати невдачу: для цього потрібно пояснити, що терпіти іноді поразки - це нормально і неминуче, через це не варто впадати у відчай;
- прагнути з раннього віку залучати дитину в широке коло занять, щоб дати їй відчути свої можливості, довідатися, де, у яких видах діяльності вони щонайкраще виявляються.

У роботі з інертними учнями рекомендується:

- не очікувати від них негайного включення в діяльність, оскільки їхня активність у виконанні нового виду завдань виростає поступово;
- пам'ятати, що вони не можуть активно працювати з постійно мінливими завданнями, а деякі з них узагалі відмовляються виконувати такі завдання;
- не вимагати швидкої зміни невдалих формулювань при усних відповідях, їм необхідний час на обмірковування, оскільки вони у відповідях частіше дотримуються прийнятих стандартів, домашніх заготовок, уникаючи імпровізацій;
- не запитувати їх на початку уроку, оскільки інертні учні важко відволікаються від попередньої ситуації;
- уникати ситуацій, коли потрібно одержати швидку усну відповідь на несподіване питання; необхідно надати час для обмірковування і підготовки;
- у момент виконання завдань не треба них відволікати;
- не слід вимагати відповіді по новому, тільки що пройденому матеріалі.

Приклад програми роботи з важкою дитиною

Вихідний рівень	Не готовий до учбового процесу, не має готовності до співпраці в межах спільної програми, демонстрація дисоціальної поведінки в педагогічних ситуаціях: ніякої згоди на пропонування педагога, в обхід учбових завдань, відмова від всякого контакту з педагогом, ігнорування необхідності допомагати людям.
-----------------	--

Що вимагається: спеціальні педагогічні очікування	Довести готовність до навчання в окремих групових заходах, привити соціальну здатність до групової активності у шкільно-педагогічних ситуаціях.
Просвітницька програма. Зміст	Фаза підготовки навчання: зниження вимог до школярів, поки вони не будуть відповідати його актуальному рівню, спостереження за розвитком проєктів, співдія або підготовка засобів роботи (планів, креслень), зміна педагогічної установки з «орієнтованої на викладання» на «орієнтовану на школяра», ініціювання та співпраця в індивідуальній роботі, розвиток інтересів. Дозволяння школяру відповідати уроки тільки 2 години в день, виконувати завдання в розмірі тільки однієї задачі в день.
Принцип	Послідовність (найменші кроки), педагогічний ритм, увага до ручної роботи, орієнтація на самодіяльність школяра.
Форма	Індивідуальна робота з школярами.
Засоби	Словесна інформація, робоча карта, ігри, книги.

***Приблизна програма організації роботи з важким підлітком
для подолання педагогічної занедбаності***

1. Зміна умов сімейного виховання:

а) підвищення психолого-педагогічної неграмотності батьків, культури взаємовідносин;

б) створення ситуації в родині, що виховують, активне включення батьків у виховний процес;

в) індивідуальні консультації, допомога батькам у вихованні позитивних і подоланні негативних якостей дитини;

г) контроль за організацією нормального режиму для дитини, усунення його безнадзорності;

д) міри з усунення порушень сімейного виховання;

е) допомога в організації розумової діяльності дитини (праця, спорт, творчість, пізнання навколишнього світу), його спілкування в родині.

2. Удосконалення виховально-освітньої роботи з класом:

а) корекція відносин педагога до дитини, рекомендації методів роботи з нею, активне використання методів позитивного стимулювання дитини, знання психологічних перевантажень;

б) гуманізація міжособистісних відносин у дитячому колективі, створення сприятливого мікроклімату в класі, що сприяє емоційному комфорту всіх дітей;

в) раціоналізація виховально-освітньої роботи в класі.

ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІДОМІСТЬ-ХАРАКТЕРИСТИКА
ЗДОБУВАЧА-ПРАКТИКАНТА 4 КУРСУ
факультету гуманітарної та економічної освіти

Здобувач _____ 4 курсу факультету
 гуманітарної та економічної освіти

З _____ по _____ проходив корекційно- профілактичну
 практику в _____

(організація, місто, область)

Здобувач виконав наступну роботу:

1. Провів діагностичну роботу за допомогою таких методик _____

Склав психологічну характеристику на особистість _____

2. Провів групову психокорекційну роботу з _____

(контингент: кількість, стать, вік та ін.)

З метою _____

З використання таких методів психокорекції _____

Обсяг психокорекційної роботи склав _____ днів

3. Провів індивідуальну корекційну роботу з _____

(контингент: стать, вік)

З метою _____

З використанням таких методів індивідуальної психокорекції _____

Обсяг індивідуальної психокорекційної роботи склав _____ днів.

4. Підготував та провів бесіду (чи інший груповий психопрофілактичний захід) на тему: _____

5. Склав програму та провів індивідуальну психопрофілактичну (виховну) роботу, що полягає _____

6. Загальний культурний, інтелектуальний, професійний рівень здобувача-практиканта

Оцінка за психологічну практику _____

Психолог-наставник _____

(прізвище, ініціали, підпис)

Директор закладу _____

(прізвище, ініціали, підпис)

Дата _____

Печатка закладу.

Підсумкова оцінка з психологічної практики з урахуванням якості представленої документації _____

Груповий методист _____

(прізвище, ініціали, підпис)

Дата _____

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ПСИХОЛОГА

1. Відповідальність

1.1. Психологи несуть особисту відповідальність за свою роботу.

1.2. Психологи зобов'язані всіляко запобігати і не допускати антигуманних наслідків у своїй професійній діяльності.

1.3. Психологи повинні утримуватись від будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканності особи; не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, пригнічування особистості або маніпулювання нею; несуть відповідальність за додержання пріоритету інтересів людини.

1.4. На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, у тому числі і тих, які проводяться з використанням комп'ютерних технологій.

1.5. Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу.

2. Компетентність

2.1. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі їхньої діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі неспосильності завдання психологи передають його іншому досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт з професіоналами, що можуть надати адекватну допомогу.

2.2. Психологи не застосовують методів і процедур, не апробованих центральними органами Товариства психологів України. У тих випадках, коли психологічні методики лише проходять випробування (з дозволу контрольних органів Товариства), психологи, проводячи експеримент з обмеженим контингентом досліджуваних, попереджають їх про застосування

неперевірених методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень оволодіння ними.

2.3.Психолог публікує під своїм ім'ям лише ту працю, яка повністю виконана ним самим або містить істотний власний внесок; недопустима публікація з метою особистої, матеріальної вигоди недостатньо підготовлених праць, невалідизованих методик, а психолог не може виконувати практичної роботи, не маючи належної кваліфікації та досвіду.

2.4.Психолог прагне до адекватних знань про свої індивідуальні якості та особливості і визначення меж власних професійних можливостей. Особистісні психологічні проблеми (які негативно впливають на якість виконання обов'язків) можуть бути показником професійної непридатності і мають якомога швидше коригуватись та розв'язуватись психологом.

3. Захист інтересів клієнта

3.1.Психологи суворо додержуються принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях. Під час роботи з дітьми, пацієнтами з тяжкими психічними розладами (тобто в крайніх випадках) допускаються відхилення від принципу добровільності, але в межах законодавчих норм; обов'язком психолога є намагання налагодити з клієнтом співробітництво. Психологи утримуються від непотрібних лікувань клієнта.

3.2.Психологи, вступаючи у контакт з особами, для яких він є обов'язковопримусовим (наприклад, у разі проведення психологічної експертизи), не мають права змушувати клієнта повідомляти відомості поза його волею, не можуть вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці навколишніх або самого клієнта.

3.3.Психологи не беруть участі в діях, спрямованих проти свободи особи. Вони не мають права змушувати клієнта розповідати про свою життєву філософію, політичні, релігійні чи етичні переконання, не повинні вимагати відмовитися від них.

3.4.Психологи беруть на себе професійну відповідальність за кваліфіковане обстеження, консультування, лікування. Вони домовляються про терміни завершення своєї діяльності або доцільність направлення клієнта до іншого компетентного спеціаліста. Відповідальність з психолога знімається, якщо він упевнився, що інший спеціаліст узяв відповідальність за клієнта на себе.

3.5.Психологи не мають матеріальних або особистих привілеїв, не можуть використовувати свої знання і становище, довірливе ставлення і залежність клієнта у власних корисливих інтересах. У тих випадках, коли послуги є платними, про фінансові умови домовляються заздалегідь; не встановлюється додаткова оплата за консультації і не береться плата з тих, кого психолог навчає або збирається екзаменувати. Якщо клієнт може отримати психологічну допомогу безкоштовно або меншим коштом в іншого фахівця, то психолог інформує про це клієнта.

3.6.Психолог уникає встановлення неофіційних взаємин з клієнтом, якщо це може стати на перешкоді проведенню діагностичної, консультаційної і корекційної роботи з ним. Між психологом і клієнтом не повинно бути статевої близькості у період, коли психолог несе відповідальність за нього.

3.7.Психолог має право вирішувати, на якому етапі консультування або лікування можна дати об'єктивний професійний висновок, а у випадках, коли він не може діти в інтересах клієнта, роз'яснює йому і батькам (опікунам, піклувальникам) реальний стан справ.

3.8.Висновок за результатами проведеного обстеження чи лікування робить сам психолог, він не може перекладати це на інших. Психолог повинен чітко і однозначно формулювати висновок, так щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта.

3.9.Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває. У звіті (висновку) психолога має міститися лише необхідна і водночас достатня, що відзначається цілковитою надійністю результатів, інформація для розв'язання

поставленого завдання, вказуватися межі здійснюваних досліджень, характер виявлених симптомів – постійний чи тимчасовий.

3.10. Психолог у доступній формі повідомляє обстежуваному про поставлений діагноз і методи та засоби допомоги. При цьому він зобов'язаний обачливо і обережно висловлюватися щодо виявлених патологій у психічному стані клієнта. Психолог обов'язково попереджає про те, хто і для чого може використати ці дані; він не може приховувати від людини, які офіційні рішення можуть бути винесені на підставі висновку. Психолог уповноважений особисто запобігати некоректному і неетичному використанню результатів досліджень і повинен виконувати цей обов'язок незалежно від посадової субординації.

4. Конфіденційність

4.1. Психолог зобов'язаний додержуватися конфіденційності в усьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми є небезпечними для клієнта та інших людей, і психолог зобов'язаний поінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу. Конфіденційності можна не додержуватись, якщо клієнт просить чи згоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

4.2. Психолог не збирає додаткових відомостей про обстежуваного без його згоди і задовольняється лише тією інформацією, яка потрібна для виконання професійного завдання. Запис на магнітну стрічку і відеоплівку, фотографування і занесення інформації про клієнта до комп'ютерних банків даних здійснюються лише за згодою учасників.

4.3. Психолог зобов'язаний оберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватись анонімності імені клієнта (наприклад, під час навчання, в публікаціях). Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані; на вимогу клієнта матеріали негайно знищуються.

4.4. Документація роботи психологів повинна вміщувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних з конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб. У тих же випадках, коли психологи звертаються за допомогою до інших фахівців, потрібно спеціально ознайомити їх з питаннями, що стосуються умов і терміну зберігання таких матеріалів, а також обмежень у використанні інформації про клієнта і попередити про міру відповідальності за недодержання конфіденційності.

4.5. Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). В разі потреби психолог повинен передати виконання покладених на нього функцій іншому фахівцеві.

4.6. Психолог інформує клієнтів про правила додержання конфіденційності. Смерть або зникнення обстежуваного не звільняє психолога від необхідності зберігати професійну таємницю.

4.7. Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не розкриває суті і призначення конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

5. Етичні правила психологічних досліджень

5.1. Планування психологічних досліджень передбачає дотримання таких умов: визначення об'єкта дослідження; чітке й однозначне формулювання його мети і завдань; встановлення контингенту обстежуваних; прогнозування можливостей використання одержаних результатів (наприклад, оцінювання перспективи професійної успішності, формування спільного колективу, психологічного втручання тощо). Психолог самостійно вибирає методи роботи, керуючись при цьому вимогами максимальної ефективності та наукової обґрунтованості.

5.2. Психолог забезпечує цілковиту надійність результатів, відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та

рекомендацій, запобігає можливим помилкам в діяльності непрофесіоналів, котрі допомагають у роботі, але не ознайомлені з вимогами, що стосуються обмежень у використанні інформації про досліджуваних. Психолог несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів, а також за можливі антигуманні наслідки. Щодо психолога використовується принцип, аналогічний принципу презумпції невинності у судочинстві. Вина психолога в порушенні Етичного кодексу повинна бути доведена Комісією з етики Товариства психологів України.

5.3. Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь в експерименті. Коли очікується, що дослідження або лікування може викликати у клієнта психогенну реакцію, психолог повинен отримати дозвіл на проведення роботи з ним Комісії з етики. Якщо умови експерименту потребують необізнаності досліджуваних з його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників досліджу. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення експериментальної програми.

5.4. Психолог заздалегідь інформує клієнтів про право відмовитись від участі в дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти участь у експерименті, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийняте незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти обстеження).

6. Кваліфікована пропаганда психології

6.1. Психологи інформують науковців, учителів, лікарів, широку громадськість про свою галузь діяльності на основі об'єктивних, точних даних таким чином, щоб не дискредитувати професію психолога і психологію як науковопрактичний комплекс.

6.2. Психолог не виступає з публічними заявами для реклами або самореклами. Вміщуючи у засобах масової інформації оголошення про надання психологічних послуг населенню, повідомляє лише своє ім'я, адресу,

номер телефону, професійну кваліфікацію, науковий ступінь, галузь психології, години прийому. В рекламному проспекті не може йтися про суми гонорару, не даються гарантії, не перелічуються здобутки і успішні випадки лікування, консультування, експертизи. Оголошення мають містити інформацію про мету курсів, а не обіцянки стосовно досягнення специфічних результатів. Психолог повинен брати професійну участь у навчальних програмах для населення, однак він має право робити це лише за умови, якщо вони виключають сумнівні методи і неефективні процедури.

6.3.Поради психолога у засобах масової інформації мають подаватися в узагальненій формі, без посилань на конкретні факти і ситуації, щоб не допустити розголошення конфіденційної інформації. Усні виступи, друковані матеріали, аудіовізуальна та інші публікації, в яких наводяться з ілюстративною метою клінічні випадки, повинні виключати ідентифікування особи, групи чи організації. Методики публікуються лише у формі, яка дає змогу зберегти їх валідність та надійність.

7. Професійна кооперація

7.1.Психолог, ведучи професійну дискусію, не повинен дискредитувати колег або представників інших професій, які використовують ті самі або інші наукові методи, він має виявляти повагу до наукових шкіл і напрямків. Психолог цінує професійну компетентність, високу КУЛЬТУРУ та ерудицію, відповідальне ставлення до справи колег та представників інших професій. Якщо ж психолог виявить ненауковість чи неетичність у професійній діяльності колеги, він повинен сприяти виправленню ситуації. У разі неуспіху цих зусиль психолог може виступити з об'єктивною, аргументованою критикою роботи колеги у психологічному співтоваристві. У тих же випадках, коли критика на адресу члена Товариства виявляється суб'єктивною, упередженою, він має право звернутися до Комісії з етики, висновок якої може використати для спростування несправедливих оцінок чи кришки.

7.2.Психолог не може застосувати маніпулятивні методи для здобуття прихильності і привернення на свій бік клієнтури, не повинен намагатися

стати монополістом у своїй галузі. Про досягнуті результати в теоретичній і практичній психології він зобов'язаний інформувати психологічну громадськість, ділитися набутим під час своєї професійної діяльності досвідом.

7.3. Розв'язуючи конкретні завдання обстеження, консультування і лікування людей, психолог вирішує, чи може він використати знання, технічні й адміністративні можливості інших фахівців на благо клієнта та за згодою клієнта вступити в контакт з ними, зокрема особами, які лікують або лікували його раніше. Психолог бере відповідальність за клієнта, лише переконавшись, що той не має клієнтурних стосунків з іншими психологами.

7.4. Психолог забезпечує персонал адекватною інформацією про клієнтів, які користуються його послугами, передає у розпорядження колег тільки надійні й валідизовані психологічні методи, технічний інструментарій і відкриття. Всі професійні взаємовідносини будуються на основі Закону про авторські права.

7.5. У вирішенні спірних питань психолог керується положенням даного Етичного кодексу. Арбітром може бути Комісія з етики Товариства психологів України.

7.6. За порушення чинного законодавства, Статуту Товариства психологів та Етичного кодексу на психолога можуть бути накладені Комісією з етики такі стягнення: – попередження; – догана; – виключення з членів Товариства. У разі виявлення порушень психологами, які не є членами Товариства, Комісія з етики звертається до інших громадських організацій чи державних установ з тим, щоб вони вжили необхідних заходів до винного.

7.7. Рішення Комісії з етики може бути скасоване Президією або з'їздом Товариства психологів.